

Najutjecajnije teorije razvoja ličnosti

Liciburg, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:132513>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
PETRINJA**

PREDMET: Razvojna psihologija

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Katarina Liciburg

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Najutjecajnije teorije razvoja ličnosti

MENTOR: Mirjana Milanović, viši predavač

Petrinja, svibanj 2017.

Sadržaj

SAŽETAK	4
SUMMARY	5
1.UVOD	6
2.TEORIJE LIČNOSTI.....	9
2.1.Psihoanalitička teorija ličnosti Sigmunda Freuda	9
2.1.1.Razine svijesti	9
2.1.2.Struktura ličnosti	10
2.1.3.Procesi u ličnosti	12
2.1.4.Razvoj ličnosti.....	12
2.1.5.Teorija anksioznosti	15
2.2.Motivacijska teorija ličnosti H. A. Murray	17
2.2.1.Definicija i struktura ličnosti.....	17
2.2.2.Motivacija ličnosti.....	18
2.2.3.Glavne funkcije ličnosti	21
2.2.4.Determinante i razvoj ličnosti	21
2.3.Psihosocijalna teorija ličnosti E.H. Eriksona	23
2.3.1.Psihosocijalni razvoj ličnosti.....	24
2.4.Personološka teorija ličnosti G. W. Allporta	30
2.4.1.Struktura i dinamika ličnosti	31
2.4.2.Proprium.....	33
2.4.3.Motivacija	33
2.4.4.Mentalno zdrava osoba	35
2.5.Humanistička teorija A.H. Maslowa.....	35
2.5.1.Samoaktualizacija	36
2.5.2.Čovjek – integrirano i stvaralačko biće.....	36
2.5.3.Teorija o hijerarhiji motiva	37
2.6.Fenomenološka teorija C. R. Rogersa.....	40
2.6.1.Fenomenološki stav Rogersa	40
2.6.2.Struktura, procesi i dinamika ličnosti	41
2.6.3.Razvoj ličnosti.....	42
2.6.4.Prijetnje i obrane	43
2.6.5.Dezorganizacija ličnosti i patologija ličnosti	43

3. ISPITIVANJE LIČNOSTI KOD DJECE	45
3.1. Skala za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece – Pros/Ag.....	45
3.2. IPUES (Ujak Hrčak)	46
3.3. Children's Apperception Test – CAT.....	46
3.4. Thematic Apperception Test – TAT	46
4. ZAKLJUČAK	47
LITERATURA:	48
Kratka biografska bilješka.....	49
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	50
Izjava za javnu objavu rada.....	51

SAŽETAK

Čovjek se razvija i uči dok je živ, a da bismo razumjeli njegov razvoj važno je poznavanje psiholoških procesa koji se u njemu zbivaju. U tome nam uvelike pomaže poznavanje teorija o razvoju ličnosti. Svaka teorija objašnjava pojedina razvojna razdoblja čovjeka, od rođenja do smrti. Poznavanje teorija ličnosti vrlo je važno u životu i radu s drugima. To je osobito važno u ustanovama za rani odgoj i obrazovanje jer poznavanje teorija pomaže nam u razumijevanju djeteta i njegova razvoja te njegovih potreba.

Rad nas upoznaje s najvažnijim, odnosno najutjecajnijim teorijama razvoja ličnosti. Upoznajemo definiciju i povijest istraživanja ličnosti. Nakon definicije i povijesti slijede poglavlja o najvažnijim teorijama, od Freuda kao začetnika psihodinamske orijentacije u poimanju ličnosti, do Rogersa, važnog humanista koji je svoju teoriju u početku temeljio na svojoj kliničkoj praksi. Svi navedeni autori teorija, zapravo, na neki način vežu se uz Freuda. Oni ili podržavaju njegovu teoriju i samo ju dorađuju ili ju u potpunosti demantiraju, odnosno suprotstavljaju joj se i kao odgovor na to razvijaju svoje teorije o razvoju ličnosti. Najvažniji pojmovi teorija ličnosti su psihoanaliza, potrebe i motivi te samoaktualizacija i vlastito ja. Svi ti pojmovi protežu se kroz sve teorije. Kako smo spomenuli da je važno poznavanje teorija u radu s djecom, na kraju rada navedeno je nekoliko različitih testova ličnosti koji pomažu u analizi dječjeg ponašanja i u uočavanju mogućih problema.

KLJUČNE RIJEČI: ličnost, psihoanaliza, humanistička teorija, potrebe, vlastito ja

SUMMARY

The man is evolving and learning all his life, and to understand his development it is important to understand the psychological processes that occur in him. In this we rely on our knowledge of the theory of personality development. Every theory explains certain development period of person, from birth to death. Knowledge of the theory of personality is very important in life and work with others. This is particularly important in institutions of early education because knowledge of the theory helps us to understand the child, his development and his needs.

The work introduces us to the most important and the most influential theories of personality development. We meet the definition and history of study of personality. After the definition and history followed by chapters on the most important theories of Freud as the pioneer of psychodynamic orientation in understanding personality, to Rogers, an important humanist whos theory initially was based on his clinical practice. All these authors of theorys, in fact, in some way are related to Freud. They either support his theory, and just elaborate her or they completely deny or oppose her, and in response to this developing there own theorys of personality development. The most important concepts of the theory of personality are psychoanalysis, needs, motivations, self-actualization and myself. All these concepts are spread throughout all theories. As we have mentioned that it is important to know the theory in working with children, at the end of this work,there are listed several different personality tests that helps in the analysis of children's behavior and in the identification of potential problems.

KEY WORDS: personality, psychoanalysis, humanistic theory, myself

1.UVOD

Riječ ličnost potječe od latinske riječi *persona*, a predstavljala je masku glumaca u starogrčkoj drami. Danas je najčešće značenje riječi ličnost vezano je uz način ponašanja pojedinca te predstavlja konzistentan način ponašanja i postupanja pojedinca. Fulgosi (1997) napominje kako s vremenom pojam ličnosti postaje sve širi te kako ličnost počinje označavati nečiju društvenu ulogu, a konzistencija ponašanja postaje cjeloživotna uloga.

Pitanja ličnosti protežu se od antike do danas, a podrijetlo suvremene znanstvene psihologije ličnosti je u medicini. Smatra se kako medicinska tradicija psihologije ličnosti započinje s Hipokratom koji je postavio prvu teoriju ličnosti na temelju tumačenja međuljudskih razlika u emocionalnom reagiranju i temperamenta. S psihologijom ličnosti je povezana europska klinička medicina 18.i 19. stoljeća koja je proučavala psihoze. Osim pokušaja shvaćanja psihoze, nastoje razumjeti i neurozu, poremećaj u ponašanju i ličnosti blažeg oblika. Neurozu su pokušali liječiti različitim vrstama i postupcima sugestije¹. Sugestija postaje osnova hipnoze te hipnotička sugestija postaje osnovna metoda liječenja. Jean-Martin Charcot, francuski liječnik i psihijatar (19. stoljeće), razvio je vlastitu koncepciju i teoriju hipnoze koja je privukla mnoge sljedbenike, a među njima i Sigmunda Freuda, osnivača moderne psihologije ličnosti. Freud je izradio niz terapijskih postupaka te je njegova teorija ličnosti baza suvremenih teorija ličnosti (Fulgosi, 1997).

Osim Freuda postoje i drugi utjecaji i druga područja koja su zaslužna za razvoj suvremene psihologije ličnosti te treba spomenuti utjecaj Darwinove teorije o evoluciji čovjeka iz životinje i postavljanje čovjeka u prirodni red. U 20. stoljeću utjecaj na psihologiju imaju psihološke škole, a najveći utjecaj imala je dinamička škola Sigmunda Freuda. Valja spomenuti i ostale psihološke smjerove kao što su gestaltistička psihologija, refleksološka i bihevioristička psihologija (Fulgosi, 1997).

Gestaltistička psihologija nastala je u 20. stoljeću kao odgovor na strukturalizam koji je raščlanjivao mentalne doživljaje i iskustva dok su ih gestaltisti promatrali kao cjelinu te su osnivači holističkog pristupa. Refleksološku psihologiju osnovao je Ivan Petrovič Pavlov, a biheviorističku John B. Watson. Obje teorije pokazale su da se jedino objektivnim metodama može razumjeti ljudsko ponašanje te imaju najjači

¹ Sugestija je postupak u mijenjanju ili utjecaju na nečije ponašanje na način da pojedinac nekritički prihvaća određene postupke.

utjecaj na suvremenu psihologiju. Psihologije Pavlova i Watsona koristile su eksperiment za proučavanje ljudskog ponašanja, a ustanovili su neke od temeljnih zakona javljanja, mijenjanja i modificiranja ljudskog ponašanja. Na temelju tih zakonitosti ponašanje su doveli u uzročno-posljedični odnos. (Fulgosi, 1997).

Danas se u psihologiji veliki značaj daje pet-faktorskom modelu ličnosti koji pokušava objasniti određena ljudska ponašanja. Ovaj model temelji se na leksičkom pristupu, a njime su se bavili mnogi autori. Pet faktora koji čine ovaj model jesu introverzija naprema ekstraverziji, ugodnost, savjesnost, emocionalna stabilnost i intelekt, a temelj su Goldbergove analize pridjeva. Suvremena literatura prikazuje veliku sličnost između pet-faktorskog modela i Eysenckovog P-E-N modela. Naime, faktor introverzije i ekstraverzije odgovara Eysenckovoj ekstraverziji, faktor emocionalne stabilnosti suprotnost je Eysenckovom faktoru neuroticizma dok uroda i savjesnost predstavljaju suprotnost Eysenckovom faktoru psihoticizma. Jedina razlika je u tome što Eysenck u svome modelu nema faktor intelekta (Mlačić, B. i Knezović, Z., 1996). Prvi faktor pet-faktorskog modela podrazumijeva povučene osobe odnosno otvorene, pričljive i aktivne osobe. Ugodnost kao drugi faktor odnosi se na prosocijalno ponašanje i uključuje altruizam, povjerljivost i skromnost dok se kao suprotnost tome predstavljaju emocionalno hladne osobe. Treći model predstavlja promišljenost, organiziranost i postavljanje prioriteta. Emocionalna stabilnost ili neuroticizam govori o osobama koje se teže opuštaju i prihvaćaju životne promjene odnosno osobe koje prihvaćaju različite životne ishode bez pretjeranih reakcija te su zadovoljnije u odnosima s drugima. Peti faktor izaziva najviše nedoumica oko interpretacija (Goldberg ga naziva intelektom, Costa i McCrae otvorenost prema iskustvu, a Tupes i Christal kulturom), a uključuje otvorenost prema novim iskustvima, maštovitost i kreativnost (Karabegović, M., 2013).

Nadalje, postavlja se pitanje možemo li uopće definirati ličnost? Larsen i Buss u knjizi Psihologija ličnosti (2008) spominju kako je teško postaviti definiciju za nešto složeno poput ljudske ličnosti te da su se oko definicije mučili i Allport i Murray, autori prvih udžbenika o ličnosti. Fulgosi (1997) spominje kako je za definiciju ličnosti potrebna cjelokupna teorija te da se to ne može izreći u dvije rečenice te nam stoga nudi definiranja nekoliko teoretičara. Uzimajući u obzir njihove definicije možemo se složiti: „ličnost je skup psiholoških osobina i mehanizama unutar

pojedince koji su organizirani i relativno trajni, te utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu“ (Larsen, R.J. i Buss, D.M., 2008, str. 4).

Kako bismo lakše razumjeli teorije važno je znati što je to teorija i što je dobra teorija. Teorija je uvijek u znanosti ono što je suprotno činjenicama te predstavlja polazište koje tek treba ispitati i dokazati. Da bi teorija bila dobra, mora biti podvrgnuta znanstvenoj verifikaciji. Teorije imaju nekoliko funkcija, a najvažnija je da utječu i usmjeravaju istraživanja na određenom području, prikupljaju podatke i utvrđuju činjenice koje do tada nisu postojale u znanosti, to jest one drugačije tumače i reinterpetiraju već postojeće i poznate činjenice (Fulgosi, 1998). Postoji pet kriterija za vrednovanje teorije. Prvi kriterij je obuhvatnost ili pitanje koliko je teorija dobra u objašnjavanju svih činjenica i opažanja unutar pojedine domene. Bolje su teorije koje objašnjavaju više empirijskih nalaza. Heuristička vrijednost znači da su teorije koje usmjeravaju znanstvenike novim otkrićima superiorne teorijama koje to ne čine. Treći kriterij je provjerljivost, odnosno pitanje omogućuje li teorija precizne predikcije koje se mogu empirijski provjeriti. Ako teorija ne može biti empirijski provjerena, možemo ju smatrati lošom. Za teoriju je važno i koliki broj premisa i uvjeta sadrži, što je manje premisa i uvjeta za objašnjavanje određenih nalaza to je teorija bolja. Ovaj kriterij nazivamo parsimonijom. Zadnji, ali ne manje bitan kriterij je kompatibilnost i integrativnost kroz različite domene i razine (Larsen, R.J. i Buss, D.M., 2008).

2. TEORIJE LIČNOSTI

Teorije ličnosti razlikuju se prema obilježjima i funkcionalnim zahtjevima što znači da pojedini teoretičari imaju različita shvaćanja prirode ličnosti odnosno prirode čovjeka. U ovome radu spomenut ću neke od teorija te njihove predstavnike.

2.1. Psihoanalitička teorija ličnosti Sigmunda Freuda

Freud donosi novu koncepciju čovjeka po kojoj je on nesvjesno biće koje ne može donositi racionalne i svjesne odluke, a isto tako ne može ni vladati sobom. Čovjek je dio realnosti te ga treba proučavati znanstvenim metodama jer se čovjek samo tako može shvatiti. Čovjek je za Freuda determinirani sustav što znači da njegovo djelovanje ovisi o izvanjskom i stvara koncepciju živog bića u realnom svijetu koji je ispunjen unutarnjom dinamikom. Dinamička koncepcija smatra kako tradicionalna treba biti zamijenjena motivima, nagonima, porivima, instinktima, emocijama i konfliktima. Smatra se kako istraživanje ljudske prirode ne može biti povjereno samom pojedincu već i drugome što dovodi do analize, a istraživanje je orijentirano na pojedinca. Svaki čovjek je individua koju pokreću iste univerzalne i zajedničke snage, ali na drugačiji način. Tako je nastala psihodinamička teorija ličnosti, odnosno idiografička teorija orijentirana na individualne razlike. Freud svoju teoriju smatra znanstvenom te smatra kako jedino znanost treba utvrđivati istinu o čovjeku (Fulgosi, 1997).

2.1.1. Razine svijesti

S obzirom da je čovjek nesvjesno biće koje ne poznaje sebe i ne može se upoznati bez pomoći drugih za Freuda je najvažniji zadatak spoznavanje samog sebe uz pomoć drugoga. Smatra kako je nemogućnost spoznavanja sebe posljedica toga što je područje nesvjesnog veće od područja svjesnog u ličnosti. Freud je ličnost usporedio sa santom leda koja pluta na vodi. Svjesni dio ličnosti odgovara vrhu sante, a sve ono ispod površine je nesvjesni dio ljudske ličnosti.

Prema Freudu upoznavanje nesvjesnog dijela ličnosti može ugroziti ličnost pojedinca i zbog toga je on temelj psihoanalize. Nesvjesno kod Freuda ima više značenja. Prvo značenje pretpostavlja ideje, misli i sjećanja koja su potisnuta u podsvijest ugrađenim mehanizmima kako bi se pojedinac zaštitio, a drugo značenje govori o nesvjesnom znanju. To su informacije koje imamo, ali nisu naučene, odnosno nisu prošle našu svijest. Obuhvaćaju i iskustva koja imamo, ali ih nismo u mogućnosti verbalizirati. Nesvjesno se očituje u svakodnevnom životu i na taj način dostupno je analizi koja

se najbolje provodi kada je čovjek u polusnu ili snu, kada je omamljen i slično. Postoji osam situacija koje su pogodne za analizu. Šale, pogreške i propusti mogu poslužiti kao nesvjesno izražavanje seksualnih i agresivnih misli. Podsvijest otkrivaju i podaci o tome što pojedinac kod drugih ne voli. Naime, ljude najviše živciraju one osobine drugoga koje imaju i sami te su zato gađenje i odbojnost prema takvom ponašanju način obrane od stvari kojima pojedinac teži. Čovjekovu podsvijest mogu otkriti i podaci o njegovom životu. Mnoga pretjerivanja u vezi su s nesvjesnim i često posljedica neuspjeha. Pojedinci pretjeruju u nekim situacijama, a kada su zbog toga odbijeni pokazuju još jaču odanost takvom ponašanju kao nesvjesnom načinu samokažnjavanja. Za analizu nesvjesnog pogodan je i otpor kojeg pojedinac pruža određenim temama. Klasičnu psihoanalitičku tehniku predstavljaju slobodne asocijacije gdje pojedinac u relaksiranom stanju govori sve što mu pada na pamet dok snovi predstavljaju „kraljevski put“ u nesvjesno te je njima data najveća važnost. Sedma situacija u analizi podsvijesti je umjetničko stvaralaštvo. Freud smatra kako umjetnička djela predstavljaju neurotičke simptome te su samim tim ta djela pogodna za analizu. Nesvjesno je uvijek simbolizirano² te ono upravlja, usmjeruje i oblikuje ljudsko ponašanje (Fulgosi, 1997).

Osim nesvjesnog postoje još podsvjesno i svjesno. Podsvjesno ili dostupno pamćenje pojedinca označava dio ličnosti koji u određenom trenutku nije dostupan, ali to može postati u bilo kojem trenutku. Pojavljivanje tih podataka može biti spontano ili ostvareno minimalnim naporom. Svijest predstavlja najvišu razinu ličnosti i uključuje ono čega smo svjesni u određenom trenutku. Freud svjesno naziva iskrivljenom slikom, to jest smatra kako svjesno predstavlja proces koji ubrzo nestaje u podsvjesnom i nesvjesnom (Fulgosi, 1997).

2.1.2.Struktura ličnosti

Nakon 1920. Freud mijenja svoju koncepciju ličnosti novim modelom u kojem postoje tri strukture ličnosti koje skupa čine ličnost svakog čovjeka. Id, ego i superego su oznake za određene procese unutar ličnosti. Freudova topografija ličnosti i strukturalna koncepcija usko su povezane jer svaki dio ličnosti se proteže kroz razine svijesti pri čemu je id u nesvjesnoj razini dok se ostale dvije strukture protežu kroz sve tri razine. Fulgosi (1997) piše kako je id urođeni dio ličnosti te kako

² Ne pojavljuje se u pravom obliku i liku te se simbolizirani izražaj može iskoristiti za analizu nesvjesnog, ali i terapiju.

on sadrži sve ono prisutno pri rođenju, a to su instinkti i nagoni. Id je „glavni“ dio ličnosti jer raspolaže cjelokupnom energijom te je izvor energije za ego i superego. Također, on je neograničen dio ličnosti koji ne poznaje zabrane te je središte animalnog u čovjeku. Id funkcionira tako da izlučivanjem energije smanjuje napetost i tako stvara ugodu, jedino načelo po kojem funkcionira. Često može biti opasan za pojedinca jer nastoji postići svoj cilj, a ne poznaje strah i tjeskobu. Da bi pojedinac normalno funkcionirao odnosno kako bi prepoznao realno od fiktivnog potrebna je struktura ličnosti koja će moći odgoditi primarni proces zadovoljenja te tako dolazimo do ega.

„Ego je organizirani dio ida čiji je cilj zadovoljenje ida“ (Fulgosi, 1997). Ego funkcionira prema načelu realnosti što znači da djeluje kroz sekundarni, a ne kroz primarni proces ispunjavanja želja. Načelo realnosti privremeno onemogućava princip ugone i tako se suprotstavlja instinktivnom djelovanju. To onemogućavanje je prisutno dok se ne ostvari realno zadovoljenje čime je automatski ispunjen i princip ugone. Ego za razliku od ida razlikuje stvarnost i fikciju te je u mogućnosti trpjeti određeni stupanj napetosti. Također, ego je sklon promjenama, a one nastaju novim iskustvima. Ego je odgovoran za kognitivne sposobnosti i vještine te je angažiran u testiranju realnosti pri čemu mu pomažu mentalni procesi. On odlučuje na što će i kako će reagirati. Često je djelovanje ega teško jer mora udovoljiti i idu i realnosti zbog čega se može dogoditi da se počne raspadati (Fulgosi, 1997).

Nakon spomenuta dva dijela ličnosti razvija se superego koji nastaje pod utjecajem okoline i društva u kojem pojedinac živi. Superego je nastao kako bi se pojedinac socijalizirao. Razvija se kroz cijeli život pojedinca, a počinje od vrijednosti koje mu prenose roditelji. S vremenom se proširuje, povećava i mijenja. Očito je da se sa superegom ne rađa već ga se s vremenom stječe i to principom nagrađivanja i kažnjavanja. Freud razlikuje dva dijela superega, savjest koja se razvila pod utjecajem kazni te ego-ideal koji se razvio pod utjecajem dobivenih pohvala. Superego može funkcionirati tek kada su oba ta dijela razvijena. Od prethodnih dijelova ličnosti razlikuje se po tome što on teži idealnom te dolazi do sukoba s idom, egom i realnošću.

Svi ovi sustavi ličnosti su zapravo različiti nazivi za različite psihološke procese unutar ličnosti, a Freud je najslabijim smatrao ego iako se njemu kasnije pridaje najveći značaj te postaje najvažniji dio ličnosti čovjeka.

2.1.3. Procesi u ličnosti

Freudu je čovjek sustav energije, a cilj ljudskog ponašanja je psihička energija koja nastaje djelovanjem instinkata u idu. Djelovanjem instinkata nastaje višak energije koja izaziva napetost, a da bi se ista smanjila potrebno je zadovoljiti instinkte što se postiže ponašanjem. Dakle, cijelo ljudsko ponašanje uzrokovano je instinktima i usmjereno je na njihovo zadovoljavanje.

Freud daje nekoliko koncepcija instinkata. Razlikuje psihološku reprezentaciju (želju) i tjelesni proces (potrebu). Svaki instinkt kontrolira ponašanje te svaki instinkt razlikuje izvor, cilj, objekt i poriv. Izvor je odgovarajući tjelesni proces potrebe, cilj je odstranjivanje te potrebe, odnosno zadovoljenje, dok je objekt ono što može zadovoljiti potrebu. Poriv kao četvrto obilježje objašnjava kao snagu nekog instinkta. Nagon je veći što je potreba veća. Izvor i cilj su stalni tijekom života, a objekt se mijenja. To je zato što se energija može premještati s objekta na objekt i upravo ta mogućnost pomicanja energije jedno je od najvažnijih obilježja teorije i dinamike ličnosti Freuda te se time objašnjava raznolikost ljudskog ponašanja. Naime, iz instinkata i nagona moguće je svesti ljudsko ponašanje. Freud nije odgovorio koliko instinkata ima, ali ih je podijelio u dvije skupine, Eros ili instinkti i nagoni života i Thanatos ili instinkti i nagoni smrti. Instinkti života su oni koji odražavaju pojedinca i vrste. Uz te instinkte veže libido kao poseban oblik psihičke energije. Najvažniji mu je seksualni nagon jer različita tkiva izazivaju različite želje. Svako tkivo naziva erogenom zonom, a upravo one imaju veliku važnost u njegovoj teoriji razvoja ličnosti. Instinkti smrti djeluju neprimjetnije pa se o njima manje zna. U te instinkte ubrajaju se instinkti agresivnosti, okrutnosti i ubojstva te su jednako važni kao i instinkti života. Važnost je u načelu konstantnosti, odnosno sve živo se jednom vraća u neživo stanje. Drugo bitno načelo je načelo entropije po kojem se svaki energetski sustav nastoji vratiti u stanje ravnoteže. Osim unutarnjih postoje i vanjski nagoni za koje Freud smatra da su manje bitni za razumijevanje ličnosti. Tim se podražajima ličnost može lakše prilagoditi nego unutarnjim kao što od njih može i pobjeći dok od unutarnjih ne može (Fulgosi, 1997).

2.1.4. Razvoj ličnosti

Pretpostavlja se kako se razvoj ličnosti temelji na različitim iskustvima iz ranog života te pod utjecajem libida. U svojoj teoriji prolazi kroz četiri psihoseksualna stadija te period latencije. Svi ti stadiji su univerzalni i prisutni kod svih ljudi.

Najvažnija su prva tri stadija koja se nazivaju predgenitalnim, a traju do pete godine. Stadiji su nazvani prema dijelovima tijela u kojima se nalaze trajni izvori stimulacije, primarne erogene zone. Stimulacija tih dijelova tijela izaziva ugodu, to jest seksualno zadovoljstvo, a u svakom stadiju aktivna je druga erogena zona. Psihoseksualnim razvojem razvija se seksualni instinkt koji je genetički i biološki ograničen. Iskustva i doživljaji u pojedinom stadiju ostavljaju trajne posljedice na stavove i vrijednosti koji se tada formiraju. U formiranju ličnosti dva su važna faktora, frustracija i preveliko popuštanje, odnosno udovoljavanje. Ukoliko psihoseksualne potrebe nisu zadovoljene od strane onih od kojih se to očekuje tada je riječ o frustraciji, a ukoliko se djetetu ne dopušta da stekne dovoljnu kontrolu nad internim funkcijama i tako ga se potiče na osjećaj ovisnosti i nekompetentnosti možemo govoriti o prevelikom popuštanju. U oba slučaja dolazi do rezidualnog ponašanja iz one faze u kojoj je došlo do frustracije ili prevelikog udovoljavanja. U razvoju ličnosti pojavljuje se fiksacija koja podrazumijeva ostajanje u određenom stadiju, a do nje dolazi zato što je pojedinac imao ili premalo ili previše zadovoljenja za vrijeme trajanja određenog stadija te je zbog toga nemotiviran za prelazak u idući stadij što se često vidi i u odrasloj dobi. Jednaku važnost u psihoseksualnom razvoju ima i regresija koja podrazumijeva vraćanje na niži nivo razvoja ili raniju točku fiksacije. Izazivaju je stresovi, frustracije i anksioznosti i ona je zapravo specijalan slučaj fiksacije. Ukoliko je fiksacija jača veća je vjerojatnost regresije. Velika je važnost tih dvaju faktora te općenito psihoseksualnog razvoja u psihoanalitičkom tumačenju karaktera ličnosti. U svakom predgenitalnom stadiju nalazi se određeni tip ličnosti koji se formira pod utjecajem fiksacije za određeni razvojni stadij.

Prvu godinu života obuhvaća oralni stadij kada je dijete potpuno ovisno o drugima te jedino uz njih može doći do zadovoljenja potreba. Dijete biološke nagone zadovoljava kroz usta i manipulacije ustima dovode ga do ugone. Područje usta prvo stupa u funkciju zadovoljenja potreba te na taj način dijete ostvaruje socijalni kontakt. Libido koji se koncentrira na tim dijelovima ostaje vezan uz taj dio do kraja života. Kako se smatra da je seksualno usko povezano s ugodom znači da uzbuđenje oralne zone izazivanjem ugone izaziva i seksualno zadovoljstvo. Ovisno o tim zadovoljenjima dijete razvija povjerenje u okolinu te veću ili manju ovisnost o drugima. Završetak oralnog stadija nastupa prestankom dojenja što kod djeteta može izazvati određene konflikte zbog smanjenja ugone. Prije završetka oralnog stadija, u

drugoj polovici prve godine, nastupa oralno-agresivna, odnosno oralno-sadistička faza u kojoj dijete dobije zube i počinje gristi čime pokazuje frustraciju koja nastaje ukoliko zadovoljenja nema. Ukoliko djeca dobiju previše ili premalo zadovoljenja ili stimulacije ona postaju oralno-pasivne ličnosti u kasnijem životu. To su osobe koje imaju stabilno povjerenje u druge te u odnosu na njih razvijaju zavisan odnos i očekivanja.

Drugu i treću godinu života obuhvaća analni stadij u kojem stimulacija analne zone izaziva ugodu. Odnos okoline prema učenju djeteta na kontroliranje tjelesnih izlučevina ima specifične efekte na razvoj dječje ličnosti. Takvo učenje traži od djeteta da ugodu i zadovoljenje prilagodi socijalnim zahtjevima te se na taj način jačaju funkcije ega i superega što znači da je takvo učenje začetak samokontrole koju će dijete imati u odrasloj dobi. Učenje na toalet je frustrativno i ukoliko je postupak grub može doći do tendencije zadržavanja stolice ili zatvorenosti kod djeteta. Takva tendencija razvija analno-retentivni karakter ličnosti koji je tvrdoglav, nepopustljiv, izrazito uredan ili izrazito neuredan. Učenje može biti i preblago u slučajevima kada majka moli i nagrađuje dijete za reguliranje stolice. U takvim slučajevima dijete odrasta u okrutnu, destruktivnu i neprijateljsku osobu koja u ljubavnim odnosima druge shvaća kao objekte koje posjeduje. Takav karakter ličnosti naziva se analno-agresivni.

Nakon analnog nastupa falusni stadiji u četvrtoj i petoj godini kada dolazi do promjene središta libidinalne energije koja se sada koncentrira oko seksualnih organa koji postaju erogena zona. Djeca pokazuju interes za spolne organe i razlike te za rađanje djece. U ovom stadiju javljaju se Edipov i Elektrin kompleks koji se pokušavaju razriješiti. Edipov kompleks javlja se kod dječaka koji žele seksualno posjedovati svoju majku te ju zavode pokazivanjem penisa čime pokušavaju preuzeti ulogu oca koji im tada postaje glavni neprijatelj. Dječak postaje svjestan da je otac u prednosti te ga se počinje bojati i javlja se tjeskoba kastracije, strah da će mu otac odsjeći penis zbog čega odustaje od svojih seksualnih želja. Ovaj konflikt se rješava oko sedme godine kada dječak potisne u podsvijest seksualne želje vezane uz majku i počne se identificirati s ocem-agresorom te počne preuzimati njegove osobine koje mu pomažu da se osjeća „muškarcem“. Takvom identifikacijom dijete razvija superego. Elektrin kompleks je kod djevojčica. U ovom stadiju djevojčica postane svjesna da ona nema penis te se javlja zavist i istovremeno se razvija neprijateljstvo

prema majci koju za to okrivljuje pa djevojčica želi posjedovati oca. Rješenje kompleksa kod djevojčica sastoji se u prihvaćanju ženske uloge, a konačno rješenje kompleksa nastupa rađanjem sina što je kompenzacija za nedostatak penisa. Fiksacija za ovaj stadij kod muškarca očituje se u ambicioznosti, hvalisavosti, bezobzirnosti i drskosti te težnji za uspjehom, dok se kod žena očituje u promiskuitetnom ponašanju, zavođenju i pojačanim interesom za muškarce.

Oko šeste godine pa do puberteta ne događaju se značajne seksualne promjene i taj period naziva se periodom latencije kada je libido fokusiran na neseksualno i nije koncentriran u novim tjelesnim zonama. Ovaj period rezerviran je za razvijanje različitih dječjih interesa i aktivnosti.

Stadij koji se proteže kroz cijeli život je genitalni stadij. Tu se početkom puberteta ponovno javlja seksualni nagon koji se manifestira pojačanim interesom za suprotni spol iako po Freudu u početku adolescencije postoji period homoseksualnosti. To je zato što pojedinci traže društvo osobe istog spola jer se tako najbolje osjećaju. Tek kasnije se libidinalna energija fokusira na suprotan spol. Po Freudu je ličnost ostvarena kada pojedinac dođe do punog genitalnog razvoja te genitalni tip ličnosti predstavlja savršen tip ličnosti. Karakteristike osobe koja je to dostigla su socijalna zrelost, socijalno-seksualna odgovornost i zreli odnosi te zadovoljstvo i uroda u heteroseksualnim odnosima. Bitno je napomenuti da je za to potrebno odreći se pasivnosti iz ranijih stadija (Fulgosi, 1997).

2.1.5. Teorija anksioznosti

Jednako važna Freudova teorija je teorija anksioznosti ili koncepcija tjeskoba, strahova, briga i uznemirenosti. Teorija je doprinijela tumačenju ponašanja i razumijevanju ljudi. Anksioznost nastaje zbog neugodnih i prijetećih podražaja iz okoline te je napetost osnova ove teorije. Stanja tjeskobe manifestiraju se u ponašanju te mogu spriječiti normalno funkcioniranje ličnosti. Tjeskoba je kod Freuda tumačena na različite načine te je ona isprva bila vezana uz nemogućnost oslobađanja seksualne energije dok je kasnije tjeskoba funkcija ego. Tjeskobe upozoravaju na moguće prijetnje i opasnosti u okolini kako bi se pojedinac pripremio i reagirao na prigodan način. Freud razlikuje četiri vrste tjeskoba ili anksioznosti.

Primarna anksioznost povezuje se s rođenjem. S obzirom na to da novorođenče nema ego, a izloženo je brojnim podražajima iz okoline ono je nesposobno kontrolirati svijet i kod njega se stvara difuzni osjećaj opasnosti. Takva tjeskoba predstavlja

psihički šok koji dijete doživljava prilikom odvajanja od majčina tijela. Posljedica tog šoka vidljiva je u psihi djeteta kod svakog kasnijeg odvajanja u životu. Freud smatra kako je ta anksioznost prototip kasnijih anksioznosti.

Razlikuje još realističku anksioznost koja je istovjetna sa strahom i koja izaziva u pojedincu emocionalno uzbuđenje, neurotičku tjeskobu koja se pojavljuje kada postoji opasnost od probijanja ega, a da bi se isti obranio razvijaju se mehanizmi obrane. Četvrta je moralna tjeskoba koja ponašanje usmjerava ka onom ponašanju koje je prihvatljivo okolini. Socijalna tjeskoba poseban je oblik moralne tjeskobe, a izaziva ju mogućnost da pojedinac bude isključen iz društva (Fulgosi, 1997).

Ako se tjeskobe ne mogu riješiti one uzorkuju traume pa ego stvara obrambene mehanizme ličnosti kako bi izašao na kraj s nekom tjeskobom. Obrambeni mehanizmi omogućuju kontrolu i da čak i onda kada ga nije moguće zadovoljiti na realan način. Svi ti mehanizmi imaju dvije zajedničke karakteristike; funkcioniranje na nesvjesnom planu tako da predstavljaju samoobmanu na razini svijesti i iskrivljavanje percepcije kako bi se tjeskoba kod pojedinca smanjila. U većini slučajeva u funkciji je više obrambenih mehanizama istodobno. Postoji veći broj tih mehanizama, a Fulgosi (1997) u svojoj knjizi navodi samo neke. Kao prvi mehanizam spominje represiju ili potiskivanje kao glavni obrambeni mehanizam te kao osnovu za nastajanje i funkcioniranje ostalih mehanizama. Represija ili potiskivanje onemogućuje svjesnost uzroka tjeskobe te se ne možemo prisjetiti traumatskih doživljaja iz prošlosti. Pojedinac se potiskivanjem oslobađa tjeskobe, ali napetost u organizmu se ne smanjuje. Tako potisnuti impulsi zbog nemogućnosti da se pojave u svijesti manifestiraju se kroz snove, šale i pogreške u govoru (Fulgosi, 1997). Hall i Lindsay (1982) također spominju kako se jedanput potisnuta iskustva teško poništavaju te kako mnogi odrasli žive s dječjim strahovima jer nisu imali priliku otkriti da ti strahovi nemaju osnovu u stvarnosti. Projekcija je drugi mehanizam i nesvjesni proces pripisivanja vlastitih nedostataka drugima. Treći obrambeni mehanizam je racionalizacija koja se tumači kao pogrešno mišljenje ili izmišljanje pogrešnih razloga koji zamjenjuju prave razloge neuspjeha. Obrambeni mehanizam koji nas vraća na nižu razinu je regresija, a događa se kada pojedinac tijekom napredovanja i razvoja doživi neku traumu. Obično je u smjeru stupnja na koji je pojedinac fiksiran te je uzrok nepravilnom razvoju svih osobina ličnosti.

2.2.Motivacijska teorija ličnosti H. A. Murraya

Murray smatra kako se obrasci ličnosti razvijaju iz razlika i sličnosti u motivaciji te kako je u osnovi svake motivirane aktivnosti potreba pojedinca. Na temelju toga stvorio je teoriju ličnosti koja se temelji na potrebama kao primarnom uzroku ponašanja pojedinca. Smatra kako motivacija usmjerava i upravlja ponašanjem i kako je ona osnovna karakteristika svakog pojedinca pa odatle i dolazi naziv njegove teorije. Obilježje njegove teorije kao i Freudove je holistički pristup. Murray ističe kako se svaki dio ponašanja može proučavati zasebno, ali razumjeti se može samo u odnosu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca. Važnu ulogu imaju analiza i sinteza, a uz njih naglašava i važnost okoline odnosno situacije u kojoj se pojedinac nalazi pa se njegova teorija smatra i teorijom „polja“ (Fulgosi, 1997). Hall i Lindsay (1982) utjecaj Freuda vide i u značaju koji pridaje nesvjesnoj motivaciji.

2.2.1.Definicija i struktura ličnosti

Murray je pokušao definirati ličnost kao nešto što se nalazi u mozgu te je o njemu ovisna, tj. za ličnost su važni fiziološki procesi uz što se veže pojam vladajućih procesa³. Kao osobinu vladajućih fizioloških procesa u mozgu spominje svijest koja može, a i ne mora biti prisutna. Spominjući svijest dolazimo do struktura ličnosti koje je Murray nazvao prema Freudovim strukturama (id, ego i superego). Iako su strukture isto nazvane i u mnogočemu se preklapaju ipak postoje poneke različitosti. Id je izvor energije koji sadrži urođene motive i predstavlja nevidljivo ja, ali sadrži i prihvatljive impulse za društvo i pojedinca što kod Freuda nije bio slučaj. Napominje kako se snaga i energija ida razlikuju od pojedinca do pojedinca te kako se pojedinci razlikuju po mogućnosti kontroliranja svog ida. Ego ima više funkcija nego Freudov. On raspoređuje i upravlja impulsima i motivima koji se pojavljuju u pojedinca te se veže uz zahtjeve individualne prilagodbe. Superego je produkt utjecaja društva i okoline u kojoj se pojedinac razvija. Murray uz ego veže ego-ideal koji je idealizirana slika koju pojedinac o sebi ima, odnosno, cilj kojemu se teži. Kod pojedinca može postojati razlika u odnosu između superega i ego-ideala. Osoba kojoj je superego dominantan napustila je svoje osobne ambicije i težnje te se „podredila“ drugim ljudima. Ako je ego-ideal nezavisan od superega dolazi do potpunog nesklada s društvenim normama i takvog pojedinca možemo nazvati kriminalcem. Može se zaključiti da je za usklađenost osobnih ambicija i društvenih zahtjeva

³ Vladajuće procese čine fiziološki i neurološki procesi koji su u osnovi funkcioniranja ličnosti.

najbolja povezanost superega i ego-ideala. Osim navedenih komponenti Murrayu su jednako važne potrebe kao najvažniji pokretači ličnosti (Fulgosi, 1997).

2.2.2. Motivacija ličnosti

Murray u motivaciji ličnosti spominje tri osnovna pojma; potrebu, pritisak i temu. Osnova njegove teorije su potrebe, a njihovi efekti prisutni su u svim ljudskim aktivnostima. Potreba je hipotetički pojam koji predstavlja snagu koja je povezana s osnovnim fiziološkim procesima u mozgu. Hall i Lindsay (1982) spominju kako potrebe mogu biti unutarnje ili pod utjecajem, ali da u oba slučaja potreba pokreće djelatnost organizma kako bi dovela do zadovoljenja ili smanjenja iste.

Fulgosi (1997) napominje kako treba razlikovati potrebu i akton. Akton je vezan uz potrebu, izlazi iz nje i dovodi do zadovoljenja iste iako se ne može uvijek na temelju ponašanja zaključiti o kojoj se potrebi radi.

Murray je, zbog činjenice da je upotreba pojma potrebe opravdana, sa svojim suradnicima proveo istraživanja koja su usmjerena na utvrđivanje vrste i broja potreba koje postoje kod ljudi. U istraživanju je sudjelovao mali broj ljudi koji su proučavani dulje vrijeme. Razlikuje dvije vrste potreba, viscerogene i psihogene, a na temelju istraživanja zaključio je da postoji dvanaest viscerogenih i dvadeset i osam psihogenih potreba koje objašnjavaju ljudsko ponašanje. Viscerogene ili fiziološke potrebe vežu se uz određena stanja organizma i organske promjene. One su primarne i univerzalne te se zna kojim su podražajima izazvane. Iz viscerogenih potreba izvedene su psihogene koje nisu vezane za specifičan organ ili fiziološki proces. Razliku u ličnostima pojedinaca vidi u prisutnosti ili neprisutnosti određenih potreba. Jedni mogu neku potrebu osjećati često i intenzivno, a drugi ju ne moraju uopće osjećati tijekom života. Također, pojedinci mogu doživljavati česte i brze promjene potreba te je njihovo ponašanje promjenjivo što nije slučaj kod osoba kod kojih postoje trajne potrebe. Osim ove podijele, Murray potrebe dijeli na otvorene i prikrivene ili manifestne i latentne. Otvorene ili manifestne su one koje se u društvu mogu slobodno manifestirati i očituju se motoričkim ponašanjem, a prikrivene su one koje su potisnute jer njihovo izražavanje nije dopušteno u nekom društvu ili kulturi te one ostaju u snovima i pojedinac ih može biti nesvjestan. Često se prikrivene potrebe očituju u neurotičkom ponašanju i neurotskim simptomima. Nadalje se potrebe dijele na proaktivne i reaktivne. Proaktivne su nastale promjenom stanja unutar osobe, a reaktivne su inicirane promjenama u okolini pojedinca. Često neke potrebe mogu

pripadati objema kategorijama, npr. jedan pojedinac može biti proaktivan i inicirati razgovor, a drugi je reaktivan jer samo reagira na inicijativu. Postoji i podjela na fokalne i difuzne potrebe. Fokalne su vezane uz mali broj objekata u blizini, a difuzne uz sve objekte u okolini pojedinca. Potrebe nisu uvijek vezane uz isti objekt iako mogu biti vezane za neki neodgovarajući objekt pa se to naziva fiksacijom, patološko stanje u izražavanju ili javljanju neke potrebe. Takvo patološko stanje može biti i kada potreba nije trajno vezana uz neki objekt već se premješta s objekta na objekt. Zadnja podjela je na modalne potrebe, efektne potrebe i procesnu aktivnost. Modalne potrebe dovode do zadovoljenja u samom toku aktivnosti i to zadovoljenje vezano je uz samu aktivnost dok su efektne potrebe vezane uz neki neposredan efekt i vode do neposrednog ostvarenja nekog stanja koje proizlazi iz zadovoljenja te potrebe. Procesna aktivnost su sva ona ponašanja koja se zbivaju od rođenja, funkcioniranje zbog ugone ili uživanja (Fulgosi, 1997).

Potrebe ne djeluju izdvojeno jedna od druge već postoji izmjena slaganja, kooperacije ili konflikata između njih. Murray stoga opisuje dinamiku ličnosti kroz različita načela. Najvažnije načelo je hijerarhija potreba koje istovremeno postoje i formiraju se prema prepotentnosti odnosno urgentnosti. Nadmoćnije potrebe postaju vladajuće i prije su zadovoljene. Zadovoljenje takve potrebe preduvjet je za zadovoljenje svih ostalih. U dinamici ličnosti važno je poznavati i konflikte koji nastaju između najvažnijih potreba. Oni nastaju kada zadovoljenje jedne potrebe onemogućava zadovoljenje neke druge jednako važne potrebe te takav konflikt u ličnosti uzrokuje napetost. Drugo načelo organizacije potreba je načelo fuzije potreba do kojih dolazi kada jedna akcija može zadovoljiti više potreba istovremeno. Treće načelo organizacije potreba je zamjenjivanje, odnosno zadovoljavanje neke manje važne potrebe čije zadovoljavanje služi zadovoljavanju neke važnije potrebe.

Uz potrebe jednako su važni i pritisci kao vanjske determinante ponašanja. To su okolinski utjecaji koji mogu pomoći ili otežati zadovoljenje potreba. Murray razlikuje dvije vrste pritisaka. Alfa-pritisci prikazuju realnost, a beta-pritisci prikazuju okolinu onakvom kakvom ju pojedinac doživljava. Važniju ulogu za pojedinca ima beta-pritisk zbog prikazivanja onoga što pojedinac osjeća. Između ove dvije vrste pritisaka mogu postojati manji ili veći stupnjevi podudarnosti. Kod pojedinca koji normalno funkcionira stupanj sukladnosti između realne i doživljajne okoline je visok. Ako postoji nesukladnost između alfa-pritisaka i beta-pritisaka

dolazi do samoobmanjivanja ili deluzija, odnosno deluzijskog mišljenja koje je karakteristično za paranooidne bolesnike.

Ponašanje pojedinca nemoguće je razumjeti samo na temelju potreba ili pritisaka. Odnos potreba i pritisaka je takav da na postojeću potrebu može djelovati svaki pritisak iz okoline što znači da ponašanje proizlazi iz interakcije okoline i potrebe pojedinca (Fulgosi, 1997).

Objašnjavajući motivaciju ličnosti Murray spominje i događaje, diskretne vremenske jedinice ponašanja koje čine integraciju između potreba i pritisaka koja je ostvarena u nekom vremenskom periodu. Integracija se može očitovati eksterno, tj. u manifestnim ponašanjima te interno, odnosno u mislima. Obje vrste događaja su jednako bitne, ali proučavati se mogu samo eksterni događaji jer su oni objektivnog karaktera. Događaji obuhvaćaju manja vremenska razdoblja, a epizode duža.

Srodna događajima je tema iako se ona odnosi na sadašnjost pojedinca. Ponašanje koje proizlazi iz sadašnje integracije potreba i pritisaka zove se epizodom ponašanja ili temom u akciji. Tema najčešće predstavlja interakciju jedne potrebe i jednog pritiska. U svrhu proučavanja više potreba i više pritisaka Murray je stvorio pojam serijska tema koji predstavlja složenije odnose između potreba i pritisaka koje su u osnovi nekog ponašanja. Potrebe i pritisci mogu se međusobno trajno povezati i tako stvaraju integrat potrebe koji označava dobru tematsku dispoziciju te je to potreba za nekom posebnom interakcijom s drugima u okolini. Takva potreba dovodi do ponašanja traženja osobe koja je slična našoj predodžbi. Najvažnija tema kod pojedinca je jednostavna ili osobita tema istog pojedinca. Ona predstavlja osobitu organizaciju odnosa i povezanosti između potrebe i pritiska. Praksa je Murrayu pomogla da dođe do zaključka da je u ponašanju često prisutna jedna dominantna snaga koja proizlazi iz posebnog spoja potreba i pritisaka koji je nastao u ranom djetinjstvu pojedinca. Takva pojedina tema čini svakog pojedinca posebnim i različitim od ostalih te se smatra psihološkom srži ličnosti pojedinca. Također, možemo reći da ponašanjem, postupanjem i reagiranjem pojedinca upravlja nesvjesna snaga. Potrebe pojedinca uvijek su usmjerene na nešto, a najčešće na postizanje određenog stanja, tj. konačnog ili ciljanog stanja. Njeno djelovanje traje sve dokle takvo stanje ne bude postignuto.

2.2.3. Glavne funkcije ličnosti

Murray i Kluckhohn (1953) navode nekoliko funkcija ličnosti; smanjenje napetosti potrebe, generiranje napetosti, samoizražavanje, donošenje odluka, kontroliranje razine aspiracije te prilagođavanje socijalnim očekivanjima i normama. Prva funkcija, smanjenje napetosti potrebe, ujedno je i najkarakterističnija i najobuhvatnija funkcija ličnosti. Potrebe stvaraju napetost koja dovodi do redukcije potrebe. Važnije je stanje koje je stvorilo napetost nego sama napetost. Murray i Kluckhohn smatraju kako postizanje nenapetog stanja ne djeluje kao zadovoljstvo već da zadovoljenje izaziva sam proces reduciranja napetosti. Pojedinaac je zadovoljan onoliko koliko može reducirati napetosti koje postoje u organizmu. Također, važna uloga je samoizražavanje. Ono je spontano, kratko i slobodno te ga svaki pojedinac u nekom trenutku doživi. Takvo izražavanje za cilj ima stvaranje unutarnje ugone. Donošenje odluke o postupcima važna je funkcija ličnosti jer se na taj način izbjegavaju konflikti u ličnosti. Izbjegavanje konflikata se postiže rasporedom ponašanja ili ciljeva u nekom vremenskom roku te se tako mogu zadovoljiti različiti konflikti motivi. Kontroliranje razine aspiracije znači prilagođavanje realnosti pojedinca, odnosno njegovim mogućnostima kako bi se izbjegle frustracije. Usklađivanjem aspiracije i mogućnosti pojedincu se omogućava postizanje nekog krajnjeg cilja. Prilagođavanje socijalnim očekivanjima i normama najteža je i najbolnija funkcija. Pojedinaac bi se trebao pridržavati različitih propisa i zakona što može dovesti do toga da u određenim trenucima bude nesretan. Kadkada je nužno ponašanje prema zahtjevima društva, a kadkada je ono u potpunom neskladu (Fulgosi prema Murray i Kluckhohn).

2.2.4. Determinante i razvoj ličnosti

Za Murraya je ličnost razumljiva samo ako znamo prošlost ličnosti što znači da nije dovoljno poznavanje samo sadašnjih potreba i pritisaka. Također, važno je poznavati i njegove ciljeve u budućnosti. U tom razumijevanju ličnosti posebno su važni interpersonalni ili dijadički događaji, odnosno interakcije s važnim osobama u životu. Determinante ličnosti se mogu svrstati u tri kategorije: genetičke, konstitutivne i sociokulturne determinante ličnosti.

Genetički faktori određuju razvoj pojedinca i utječu na tok razvoja te uvjetuju pojavu era u razvoju pojedinca. Razlikuju se tri velika razdoblja, odnosno ere u razvoju pojedinca. Prva era podrazumijeva djetinjstvo, adolescenciju i doba rane odraslosti,

druga srednje godine života, a treća starost. U prvoj eri života važan je razvoj strukturalnih i funkcionalnih obilježja pojedinca te prevladavaju anabolički procesi. U drugoj eri se strukturalna i funkcionalna obilježja mijenjaju, a katabolički procesi su izjednačeni s anaboličkim procesima. Za treću eru je karakteristično da se smanjuju sposobnosti mijenjanja već postojećih struktura i funkcija te prevladavaju katabolički procesi. Važan utjecaj na razvoj ličnosti imaju mozgovni centri, odnosno hedonički centar (centar za ugodu) i anhedonički centar (centar za neugodu) koji su u vezi s doživljavanjem i iskustvom pojedinca. Murray te centre naziva hedoničkim odnosno anhedoničkim generatorima. Te generatore dijeli na retrospektivne ili prošla iskustva, spektivne ili sadašnja iskustva i prospektivne generatore ili buduća iskustva. Konstitutivne odrednice ličnosti bliske su s genetičkim odrednicama i one utječu na odnos pojedinca s drugima. Za Murraya one predstavljaju cjelokupno fizičko ustrojstvo pojedinca. Te odrednice važne su za razvoj ličnosti onda kada su važne za socijalnu okolinu pojedinca. Nemoguće je unaprijed reći kako će neka konstitucionalna odrednica djelovati na razvoj ličnosti pojedinca te to djelovanje ovisi o reagiranju okoline na tog pojedinca. Murray veliki značaj pridaje utjecaju okoline na razvoj ličnosti. Najvažnija sociokulturalna odrednica je pripadnost grupi, odnosno utjecaj grupe na pojedinca i utjecaj pojedinca u društvu. Pripadnost grupi utječe na razvoj ličnosti pojedinca zato što ga izlaže različitim utjecajima različitih okolina i različitih vrijednosnih sustava. Različiti ljudi zbog toga imaju različite potrebe, a samim time i različitu ličnost.

Murray navodi još dvije skupine determinanti ličnosti. Prvu skupinu čine situacione determinante koje predstavljaju doživljaje i iskustva pojedinca iz dana u dan. Ta iskustva su nepredvidljiva i slučajna i upravo zbog toga su specifična za pojedinca i razvoj njegove ličnosti. Drugoj skupini pripadaju kompleksi te ih je Murray smatrao osobito važnima. Njegovo shvaćanje je da događaji iz najranijeg djetinjstva imaju veliki značaj na formiranje ličnosti pojedinca. Kako u toj ranoj dobi govor ne postoji, iskustva ne mogu biti jezično kodirana. Postoji pet vrsti takvih iskustava kod djeteta te su ona identična kao u psihoanalizi. Kompleksima smatramo utjecaj tih iskustava na kasnije ponašanje pojedinca što znači da ih svi ljudi imaju. Kompleksi na ponašanje djeluju nesvjesno. Postoji pet vrsti kompleksa: klaustralni, oralni, analni, ureteralni i kompleks kastracije. Klaustralni kompleksi razvijaju se na temelju iskustva iz maternice koja su prekinuta rođenjem. Postoje tri tipa takvih kompleksa.

Jednostavni klaustralni kompleks je povezan s težnjom za ponovnim uspostavljanjem intrauterinih uvjeta života koji su postojali prije rođenja. Ukoliko je taj kompleks izražen pojedinac teži prošlosti i boji se budućnosti. Kompleks straha od nepodrške vezan je uz strahove od otvorenih prostora, pada te gubitka bližnjih. Kompleks agresije ili izlaženja očituje se u pokušajima da se pobjegne s određenog mjesta te postoji potreba da se boravi na nekim drugim mjestima. Oralni kompleksi proizlaze iz doživljaja vezanih uz hranjenje u najranijem djetinjstvu te se javljaju u tri oblika. Kompleks oralne sukorance manifestira se različitim vrstama oralnih aktivnosti u kombinaciji s različitim tendencijama pasivnosti, a simptomi su različiti oblici oralnih automatizama (sisanje različitih objekata). Također, kompleks se manifestira u prekomjernom hranjenju i pijenju. Kompleks oralne agresivnosti otkriva se kroz ponašanje koje predstavlja kombinaciju oralne aktivnosti i agresivnosti, a manifestira se kroz grizenje, mucanje i projiciranje agresivnosti prema okolini. Kompleks oralnog odbacivanja manifestira se kroz gadljivost prema određenim objektima i sklonosti povraćanju. Analni kompleksi proizlaze iz učenja toaletne discipline i javljaju se u dva oblika. Prvi oblik je analni kompleks izbacivanja i manifestira se kroz potrebe za agresivnošću i za autonomijom, a drugi oblik je analni kompleks zadržavanja koji se manifestira kroz potrebe za čistoćom i redom te autonomijom. Uretralni kompleks je kompleks Ikarusa, a simptomi su mokrenje u krevet, uretralna zmazanost i erotizam. Pojedinac kod kojeg se javlja taj kompleks teži besmrtnosti te jakom narcizmu. Kompleks kastracije vezan je uz praksu masturbacije u djetinjstvu i nije kao kod Freuda vezan uz nastanak neuroza (Fulgosi, 1997).

2.3. Psihosocijalna teorija ličnosti E.H. Eriksona

Erikson sebe smatra Freudovim učenikom iako radi veliki zaokret u psihoanalitičkom tumačenju ličnosti i postaje predstavnik ego-psihologije koja je proizašla iz klasične psihoanalize. Ego-psihologija smatra kako je ego urođen i prisutan od početka te da je on glavni sustav ličnosti. Erikson prihvaća ego kao glavni sustav ličnosti te je on osnova funkcioniranja i razvoja ličnosti, također autonoman i neovisan od idea te kreativan što znači da pronalazi rješenje u svakoj situaciji. Ego se uvijek može oporaviti od frustracija i ponovno normalno funkcionirati. Nadalje, Eriksonova psihologija obuhvaća cjelokupni životni razvoj čovjeka, od rođenja do starosti (Fulgosi, 1997).

S obzirom da je ego urođen postavlja se pitanje otkuda konflikti u ličnosti. Odgovor je da uzrok nisu nikakvi instinkti koji su u sukobu s idom ili superegom već da su to suprotna iskustva koja pojedinac ima u odnosu s okolinom. Konflikti se po Eriksonu mogu riješiti na dobrobit same ličnosti. Svaki pojedinac ima osobne krize koje mu omogućuju daljnji razvoj. Eriksonova psihologija smatra kako postoje određeni stadiji psihosocijalnog razvoja kroz koje prolazi svaki pojedinac. Stadiji su genetički uvjetovani i u svakom se stvara specifičan odnos pojedinca i okoline (Fulgosi, 1997). Postoji osam takvih stadija, a njihovo pojavljivanje određeno je načelom epigeneze što znači da sve što raste ima osnovni plan iz kojeg se pojavljuju određeni dijelovi koji imaju svoje vrijeme utjecaja. Kada se svi dijelovi pojave dobivamo funkcionalnu cjelinu (Erikson, 2008).

S obzirom da su stadiji genetički determinirani, svaki se javlja u određeno vrijeme i u tom vremenu je određeni stadij dominantan. Također, svaki stadij može utjecati na kasnije stadije i svaki stadij povezan je s određenom krizom koja nastaje kao posljedica socijalnih zahtjeva u pojedinim životnim razdobljima. Krize i njihovo rješavanje imaju najveću važnost za razvoj ličnosti. Svaka kriza usmjerena je na proširivanje međuljudskih odnosa i nosi sa sobom mogućnost zadovoljenja i frustracije. Krize imaju pozitivnu i negativnu stranu. Ako se kriza rješava na zadovoljavajući način u pojedincu se pojavljuju pozitivne komponente koje mu olakšavaju daljnji razvoj ega te je ličnost zdrava, a ako se krize ne rješavaju na zadovoljavajući način razvoj ega je onemogućen. Neuspjeh rješavanja jedne krize ne mora utjecati na rješavanje krize u sljedećem stadiju, ali ipak je važno riješiti stare krize na adekvatan način kako bi se na zdrav način mogle riješiti nove. Erikson svaki novi stadij nastavlja na onaj prethodni i zasniva ga na rješavanju psihosocijalnih konflikata iz prethodnih stadija (Fulgosi, 1997).

2.3.1. Psihosocijalni razvoj ličnosti

Temelj psihosocijalnog razvoja ličnosti je rješavanje konflikata i kriza u pojedinim stadijima razvoja. Svaki stadij ima svoju krizu i njeno rješavanje nije vremenski ograničeno te tako i svaki pojedinac ima vlastiti tempo razvoja. Za svaki razvojni stadij važan je način ritualizacije, odnosno obrazac odvijanja interakcija između pojedinaca određene sredine. Smisao ritualizacije je stvaranje djelotvornog člana pojedine sredine. Ako je ritualizacija prerigidna može se pretvoriti u ritualizam. Svaki razvojni stadij ima karakterističnu vrstu ritualizma (Fulgosi, 1997).

Berk (2008) navodi kako prvih pet razvojnih stadija Eriksona odgovara Freudovim stadijima, ali i da je Erikson dodao još tri stadija koja odgovaraju odrasloj dobi.

2.3.1.1.Prvi stadij: temeljno povjerenje nasuprot temeljnom nepovjerenju

Ovaj stadij obuhvaća prvu godinu života i odgovara Freudovoj oralnoj fazi razvoja. Erikson prihvaća Freudovo isticanje važnosti hranjenja, ali nadopunjuje njegovo gledište. Vjerovao je kako za zdrav psihički razvoj djeteta nije presudna količina hrane već kvaliteta ponašanja djetetova skrbnika (Berk, 2008).

Krizu u ovom razdoblju predstavlja stvaranje temeljnog povjerenja ili nepovjerenja prema okolini. Stjecanje povjerenja u okolinu važno je za daljnji razvoj djeteta. Dijete kojemu su zadovoljenje potrebe stvara osjećaj povezanosti sa skrbnikom te razvija povjerenje prema njemu. Važno je i da dijete razvije povjerenje u sebe samog, tj. da ima povjerenje u vlastite mogućnosti. Kriza se javlja kada se uz povjerenje javi i nepovjerenje. To se događa kada dijete ne dobiva adekvatnu brigu ili kada je zanemareno te kada se obitelj razlikuje od socijalne okoline. Dijete u takvim situacijama pokazuje sumnje i strahove u odnosu prema okolini. Ova kriza nikada nije trajno riješena te utječe na pojavljivanje u kasnijim stadijima razvoja. Ako je rješenje ove krize ipak bilo povoljno, povoljna rješenja pojavljivat će se i u kasnijim stadijima te će ih pojedinac rješavati na način na koji je naučio u ovom razdoblju. Da bi se razvilo povjerenje i da bi se uspješno riješila prva, ali i svaka sljedeća kriza, važno je da prevladavaju situacije povjerenja. Situacije nepovjerenja su također realne i dijete putem njih uči čemu treba i smije vjerovati. Važno je pritom paziti da učenje nepovjerenja ne postane generalizirano nepovjerenje. Ako je odnos povjerenja i nepovjerenja povoljan javlja se najvažnija vrlina djeteta, nada. Nada je temeljna vrlina koja omogućuje djetetu da svoje povjerenje pojačava ili ponovno pronalazi u različitim prilikama. Tijekom života pojedinac shvaća da neke nade s vremenom postaju manje važne. U ovom razvojnom stadiju javlja se numinozna ritualizacija koja obuhvaća odnose djeteta i skrbnika te ukoliko je taj odnos bio neprihvatljiv za dijete javlja se osjećaj otuđenosti (Fulgosi, 1997).

2.3.1.2.Drugi stadij: autonomija ili poniženje i sumnja

Drugi stadij psihosocijalnog razvoja obuhvaća drugu i treću godinu života te se podudara s Freudovom analnom fazom. Dijete u toj fazi postaje sposobnije samostalno se kretati i istraživati svoju okolinu. U tim situacijama dijete može biti ograničavano ili poticano od strane okoline. Postoje dva oblika ograničavanja,

destruktivan i briga za dijete, kao i dva oblika popuštanja, neprijateljski i relaksirani. Kriza ovog razdoblja je sukob dobrohotnosti i prisile, a njeno rješenje predstavlja osnovu za razvoj djetetova osjećaja samokontrole i nezavisnosti. Pozitivno rješenje ove krize podrazumijeva da dijete postupno razvija samokontrolu što je osnovica za kasniji osjećaj samopouzdanja i osjećaj slobodne volje dok negativno rješenje dovodi dijete do osjećaja nesamostalnosti, osjećaja sumnje i kontroliranosti. Da bi rješenje bilo pozitivno važni su skrbnici koji djetetu omogućavaju slobodu i samokontrolu aktivnosti. Skrbnici kontrolu trebaju zadržavati samo u situacijama koje su opasne za dijete i okolinu jer ako se ponašaju previše zaštitnički, ograničavaju dijete i onemogućavaju ga da čini ono što može, razvijaju kod njega poniženje, sumnju i sram. Ako je rješenje krize povoljno javlja se vrlina volje i dijete uči da neke stvari može činiti samostalno. Iskustvo volje postepeno se zatim jača na temelju različitih djetetovih iskustava. Rituali koji se javljaju u ovom stadiju su rituali razboritosti koji se u kasnijoj dobi javljaju u oblicima dokazivanja krivnje ili nevinosti. Naknadno se može javiti legalizam, tj. uživanje u zakonskom kažnjavanju i ponižavanju (Fulgosi, 1997). I na kraju ove faze treba spomenuti da Erikson (2008) napominje kako će dijete koje se osjeća nemoćno u svome tijelu vratiti se na raniju, oralnu fazu te će postati cmizdravo i zahtjevno te će se pretvarati da je autonomno.

2.3.1.3. Treći stadij: inicijativa ili krivnja

Ovaj stadij obuhvaća razdoblje od četvrte do šeste godine i odgovara falusnom stadiju što znači da je Edipov kompleks u suštini ove krize, ali Erikson za razliku od Freuda smatra kako je ova kriza više socijalnog karaktera nego spolnoga. Erikson ovo razdoblje naziva „dobom igre“. On smatra kako je igra središnje sredstvo dječjeg otkrivanja svijeta i samog sebe te kako igra dopušta djeci da isprobaju nove vještine bez straha da će biti izložena neuspjehu. Igra stvara socijalne organizacije djece koja moraju surađivati ne bi li postigla zajednički cilj (Berk, 2008). Upravo ta igra podrazumijeva inicijativnost, odnosno, povećava vlast djeteta čime raste njegova odgovornost. To dovodi do konflikta inicijative i osjećaja krivnje. Ishod tog konflikta rezultat je roditeljskih ponašanja i postupaka. Ukoliko roditelji potiču djecu ona će se smatrati podržana i ishod krize će biti pozitivan, a ako se roditelji kritički odnose prema dječjoj inicijativnosti, dijete će razviti osjećaj krivnje i izbjegavat će inicijativnost. Kada je dijete poticano ono je usmjereno prema cilju te stječe vrlinu svrhe. Djeca u toku igre uče koje se stvari koriste u koju svrhu. Svrha je shvaćena kao „hrabrost da se predoče i slijede vrijedni ciljevi, nesputana porazima infantilnih

fantazija, krivicom i osjećajem straha od kazne“ (Erikson, 2008, str.13). Roditelji osjećaj krivnje kod djeteta izazivaju kada mu onemogućavaju samostalno završavanje zadataka i igre te raznim kaznama koje primjenjuju. Djeca s razvijenim osjećajem krivnje često nemaju hrabrosti usmjeriti se određenim ciljevima te imaju problema u kasnijem životu što može rezultirati pojavom raznih psihoza i neuroza. Ritualizacija koja se javlja jest dramatička ritualizacija koja se očituje u igranju uloga ili u pretvaranju ukoliko je dramatička ritualizacija bila negativna. Pojedinac tako prikriva sebe i svoju ličnost (Fulgosi, 1997).

2.3.1.4.Četvrti stadij: produktivnost ili inferiornost

Četvrti stadij odgovara dobu latencije i obuhvaća razdoblje od šest do jedanaeste godine života te se naziva školskim dobom. U ovom razdoblju pojavljuju se promjene jer dijete mora naučiti kontrolirati svoju zaigranost te se od njega očekuje da postupa u skladu s realnošću. Dijete zbog škole uči nove vještine i nova znanja. Zbog takvih aktivnosti potrebno je razvijati marljivost i upornost. Problem se javlja kada dijete smatra da za nešto nije sposobno i tada razvija osjećaj inferiornosti (Fulgosi, 1997). Berk (2008) smatra kako se ovaj osjećaj može razviti i kada dijete nije pripremljeno za školski život ili ima loša iskustva s nastavnicima i vršnjacima. Vrlina koja se javlja u ovom stadiju je kompetencija i javlja se kao sposobnost korištenja materijalnih i mentalnih znanja i vještina u radu i učenju. „Kompetencija je slobodna upotreba vještine i inteligencije u ispunjavanju zadataka, neometana infantilnim osjećajem manje vrijednosti“ (Erikson, 2008, str. 14). Ritualizacija koja se javlja u ovom razdoblju jest formalna ritualizacija kroz koju dijete uči ispunjavati pojedine zadatke (Fulgosi, 1997).

2.3.1.5.Peti stadij: identitet ili konfuzija identiteta

Stadij započinje završetkom djetinjstva i početkom adolescencije u kojoj pojedinac prepoznaje svoj identitet koji je ključan za odrastanje. Pojedinac u tom razdoblju traga za onim što je, koje su njegove vrijednosti i koje smjerove je odlučio slijediti u životu (Berk, 2008). Fulgosi (1997) navodi kako se pojedinac identificira s drugim pojedincima koji imaju svoj identitet i postižu socijalnu adaptaciju. Kako adolescent nije više dijete, a nije ni odrastao nalazi se pred raznim izazovima života i društva te je upravo zato važno stvoriti vlastitu ličnost. Psihološki konflikt koji se događa u ovom razdoblju je identitet naprema zbunjenosti. On se događa kada pojedinac sve svoje osobine treba integrirati u cjelinu te se pritom uklopiti u socijalnu okolinu. Kriza je pozitivno riješena kada pojedinac iz nje izađe kao samostalna i osobita

ličnost, ali ukoliko njeno rješenje nije pozitivno kod pojedinca se javlja zbunjenost, tj. konfuzija identiteta. Da bi se kriza riješila potrebno je rješavanje krize ideala, naime svaki pojedinac je zaokupljen idealima koje kombinira sa stvarnošću kao što je zaokupljen i različitim popularnim ličnostima. Također, važno je rješavanje seksualnih konflikata odnosno formiranje spolne uloge.

Za formiranje identiteta važna su tri uvjeta među kojima je prvi da pojedinac sebe uvijek doživljava kao istu osobu. Drugi uvjet je da okolina prihvaća pojedinca uvijek istom osobom, a treći uvjet je rast pouzdanja, odnosno sukladna percepcija pojedinca od samog sebe i percepcija pojedinca od okoline. Identitet se može s vremenom mijenjati, nestati ili se može razviti kasnije. To kasnije naziva se periodom moratorija i može trajati do sredine dvadesetih godina ili čak i duže. Kada je kriza uspješno riješena, nastaje vrlina vjernosti. Ona omogućava adolescentu da prihvaća i da se pridržava socijalnih normi (Fulgosi, 1997), a iskazuje se kroz težnju za stabilnim ljubavnim vezama, prijateljstvom i sličnim (Erikson, 2008). Ritualizacija koja se javlja jest ideologija, a iskrivljena ritualizacija jest totalizam, odnosno opsjednutost ili zaokupljenost jednom idejom (Fulgosi, 1997).

2.3.1.6.Šesti stadij: intimnost ili izolacija

Šesti stadij započinje završetkom adolescencije kada nastupa period odraslosti. Kriza intimnosti ili izolacije obuhvaća razdoblje mlade odraslosti, od dvadesete do dvadeset i pete godine. Kriza se u ovom razdoblju nadovezuje na ranije stadije i ovisi o tome kako je riješena kriza identiteta (Fulgosi, 1997). U ovom razdoblju pojedinac razmišlja o uspostavljanju trajnih i dubokih intimnih odnosa, a uspostavljanje takvih odnosa rezultat je formiranog identiteta (Erikson, 2008). Intimnost za Eriksona nije samo spolna zrelost već spremnost na zajednički život s partnerom, a genitalnost je sposobnost da se trpi seksualna frustracija bez regresije i posljedica. Za takvu intimnost važno je fuzioniranje identiteta bez straha od gubitka samog sebe. Pozitivno rješenje ove krize je uspostavljanje intimnih veza i povezanosti, dok je negativno rješenje izolacija od drugih ili zaokupljenost samim sobom. Izolacija je sve češća u današnjem društvu i često može biti štetna za ličnost i identitet pojedinca. Postoje dva razloga za izolaciju, prvi razlog su nedostaci pojedinca koji bi ga mogli osposobiti za intimnu vezu, a drugi razlog su prema Fulgosiju (1997) prezasićenost ljudskim kontaktima, socijalna mobilnost, nepersonalni odnosi i slični neprihvatljivi uzroci. Vrlina koja se javlja ukoliko je kriza uspješno riješena je ljubav koja

podrazumijeva trajnu predanost sebe drugome iako ponekad zahtijeva kompromise, a za takvu ljubav znamo da postoji onda kada postoji briga, poštovanje i odgovornost prema drugome. Ritualizacija koja se javlja jest pridruživanje, tj. zajedništvo u ljubavi i drugim odnosima (Fulgosi, 1997).

2.3.1.7.Sedmi stadij: plodnost ili stagnacija

Ovaj stadij obuhvaća srednju životnu dob, razdoblje od dvadeset i pete do šezdeset i pete godine, a karakteriziraju ga pitanja stvaralaštva, stvaranja potomstva i duhovnih proizvoda (Erikson, 2008). Osnovni konflikt je dilema plodnosti ili sterilnosti. Za Eriksona plodnost je briga za potomstvo. Međutim, većina roditelja i dalje nije stigla do tog stupnja psihosocijalnog razvoja što znači da kod njih i dalje postoji interes samo za sebe te se može reći da oni i dalje nisu plodni, odnosno da su stagnirani (Fulgosi, 1997). Berk (2008) stagnaciju iskazuje na više načina, nedostatkom interesa i brige za mlade ljude, ali i svoju djecu, preko usmjerenosti na to što mogu dobiti od okoline te kroz nezainteresiranost na poslu.

Za generativnu fazu karakteristično je stvaralaštvo koje podrazumijeva predavanje svega onoga što znamo sljedećoj generaciji. Erikson pojmom stvaralaštva obuhvaća sve ono što može nadživjeti vlastiti ja i osigurati kontinuitet društva (Berk, 2008). Vrlina koja proizlazi iz ovog razdoblja je briga koja proistječe iz osjećaja da nam je netko ili nešto važno, a glavna aktivnost (ritualizacija) je podizanje i učenje djece i mladih koji su nužni za kontinuitet i napredovanje društva i kulture (Erikson, 2008). Iskrivljeni oblik ritualizacije jest autoritizam (Fulgosi, 1997).

2.3.1.8.Osmi stadij: integritet ili očajanje

Posljednji stadij u razvoju proteže se kroz čitavu starost, od šezdeset i pete godine do smrti te dolazi do retrospekcije i evaluacije svih životnih postignuća i promašaja. Pojedinaac koji je uspješno riješio ranije krize sada postiže osjećaj cjelovitosti, tj. integritet ega (Erikson, 2008). Taj pojedinac se osjeća potpuno i zadovoljno svojim postignućima te ga takva psihosocijalna zrelost dovodi do veće sreće (Berk, 2008). Međutim, ako pojedinac smatra da je njegov život bio totalan promašaj javlja se osjećaj očaja i nesvjestan strah od smrti. Takav pojedinac je sklon projekciji, odnosno okolini pripisuje svoje nedostatke, a pomoći mu se može načelom potiskivanja. Kada je kriza uspješno riješena javlja se vrlina mudrosti koja odražava integritet ličnosti i cjelokupno životno iskustvo. Ritualizacija ovog stadija naziva se integralnom i očituje se u mudrosti starijih osoba (Fulgosi, 1997).

2.4. Personološka teorija ličnosti G. W. Allporta

Allportova teorija jedna je od prvih humanističkih teorija. Takva teorija pokušava obuhvatiti sve aspekte ljudske ličnosti naglašavajući jedinstvenost ljudi. Njegova teorija ujedno je i jedna od prvih personalističkih teorija čiji je cilj objasniti ličnost svakog pojedinca i na osnovu toga predviđati postupke i razvoj tog pojedinca. Ova teorija naglašava svjesnu motivaciju u čovjeku, a ne nesvjesnu kao što je bio slučaj u psihoanalizi te je Allport ključem za razumijevanje sadašnjosti smatrao budućnost, a ne prošlost pojedinca. Allport se bavio pitanjem definicije ličnosti čemu je posvetio dosta pažnje te je analizirao velik broj dotadašnjih definicija koje je sveo na frazu „ono što je čovjek zaista“. Daljnjim proučavanjem zaključio je da je ličnost „dinamička organizacija unutar pojedinca onih psihofizičkih sustava koji određuju njegovo karakteristično ponašanje i mišljenje“ (Fulgosi prema Allportu). Definicija znači da se ličnost mijenja i razvija, da je pod utjecajem psiholoških i fizičkih sustava, da unutar nje postoje tendencije koje usmjeravaju ponašanje, da je svaki pojedinac poseban te da se ličnost izražava kroz pojedinčeve aktivnosti. Osim definicije ličnosti, Allport objašnjava i razlike između ličnosti, karaktera i temperamenta. Karakter je etički pojam i veže se uz moralne vrijednosti, a temperament je osnovica ličnosti, odnosi se na emocionalne aspekte te je određen nasljeđem i određuje granice razvoja ličnosti (Fulgosi, 1997).

Fulgosi (1997) spominje pet Allportovih zahtjeva koje mora imati neka teorija ličnosti. Prvi zahtjev je taj da teorija mora smatrati kako je ličnost usredotočena u organizmu. Naime, Allport smatra kako na ponašanje pojedinca utječu unutrašnji faktori. Drugi zahtjev je da teorija mora smatrati organizam punim, a ne praznim što je suprotno biheviorističkom shvaćanju da je ponašanje vođeno vanjskim podražajima. Teorija, također, mora motivaciju smatrati činjenicom sadašnje strukture, a ne odrazom prijašnjih stanja te je ponašanje pojedinca vođeno sadašnjim motivima i okrenuto budućnosti. Četvrti zahtjev da bi teorija bila adekvatna jest to da se za analizu ličnosti moraju koristiti jedinice koje omogućuju živu sintezu, tj. da analiza prikazuje cjelovitu ličnost što zahtjeva holistički pristup. Jedinice analize moraju biti svojstvene pojedinu i nazivaju se osobinama. Zadnji zahtjev je taj da teorija u obzir uzme fenomen samosvijesti iako se ne smije isključivo na njega oslanjati. Samosvijest je najkonkretniji podatak koji pojedinac ima o svom identitetu.

2.4.1. Struktura i dinamika ličnosti

Struktura i dinamika ličnosti objašnjene su osobinama ličnosti. Osobine ličnosti su neuropsihičke strukture i predstavljaju predispoziciju da se na sličan način odgovara ili reagira na različite vrste podražaja koji pobuđuju jednake ili slične reakcije. Svaka osobina pojedinca ima utjecaj na njegovo ponašanje te ista osobina može rezultirati različitim ponašanjem. Srž Allportove teorije upravo je u toj koncepciji o ekvivalenciji podražaja i odgovora pa stoga osobine služe za integraciju onoga što bi inače bilo izolirano. Obzirom da su osobine vezane uz podražaje i odgovore na njih one su trajna i generalizirana obilježja pojedinca te dovode do toga da neka ponašanja mogu biti nevezana za situacije, ali to ne znači da situacija nema utjecaj na ponašanje. Naprotiv, neke situacije izazivaju određene osobine koje se manifestiraju određenim ponašanjem. Osobine tako mogu biti determinirane situacijom ili izmjenom situacija. Također, osobine tjeraju pojedinca na aktivnost. Fulgosi (1997) navodi i kako su prema Allportu osobine i situacije u međusobnoj interakciji koja dovodi do ponašanja. Allport navodi 8 osnovnih kriterija za definiranje neke osobine ličnosti. Kao prvi kriterij navodi se da su osobine akcione tendencije unutar organizma svakog pojedinca te da su one realne i uistinu postoje. Drugi kriterij je razlikovanje od navika bez obzira što su i one trajne akcione tendencije. Razlika je u tome što se osobine pojavljuju u različitim situacijama, a ne kao navike samo u specifičnima. Treći kriterij podrazumijeva da su osobine dinamičke determinante ponašanja te one uzrokuju ponašanje. Empirijsko utvrđivanje postojanja neke osobine četvrti je kriterij. Osobine nisu direktno vidljive, ali ih je moguće empirijski dokazati. Podaci o osobinama dobivaju se na temelju proučavanja ponašanja. Peti kriterij govori kako je osobina samo relativno nezavisna od ostalih što znači da među različitim osobinama ne postoje čvrste granice te da se osobine međusobno preklapaju. Šesti kriterij podrazumijeva da osobina nije sinonim za moralni ili socijalni sud o pojedincu što znači da ona predstavlja stvarnu osobinu ličnosti pojedinca. Prema Allportu, personologija najprije proučava ličnost, a ne karakter. Sedmi kriterij govori kako se osobina može promatrati i u odnosu prema pojedincu i njegovoj ličnosti, ali i u odnosu na populaciju. Kao zadnji kriterij navodi se da postupci i neke navike nisu dokaz da neka osobina ne postoji. Allport za to navodi tri razloga; ponašanje je određeno situacijom, a ne osobinom, postoji mogućnost kontradiktornih osobina u pojedincu i pojedinci se razlikuju ovisno o tome koliko su njihove osobine integrirane (Fulgosi, 1997).

Allport razlikuje osobine s obzirom na populaciju i s obzirom na jedinca, a 1961. uveo je različite nazive za njihovo označavanje. Tako imamo opće i individualne (morfogene) osobine. Opće osobine nazivaju se još i dimenzionalnim ili nomotetičkim i one su generalizirane tendencije ponašanja prisutne kod većine ljudi te se na temelju njih ljudi mogu međusobno uspoređivati. Zbog sličnosti društva u kojem žive, pojedinci razvijaju i slična ponašanja. Morfogenetičke osobine su one koje imaju svoju specifičnost kod svakog čovjeka. Naime, one djeluju na jedinstven način i određuju pojedinca kao ličnost različitu od ostalih. Proučavanje ovih osobina potrebno je da bi se proučila nečija ličnost (Fulgosi, 1997).

Allport je ustanovio da se osobine ne javljaju kod pojedinca s jednakom generalnošću što znači da se neke javljaju češće i imaju veći utjecaj na ponašanje od drugih te su samim tim važnije za proučavanje ličnosti. Postoje tri klase dispozicija; kardinalne, centralne i sekundarne osobne dispozicije. Kardinalne osobine ili dispozicije su one koje se pojavljuju u gotovo svim aktivnostima te ih je najlakše otkriti. One dominiraju pojedincem te Allport smatra kako mali broj ljudi ima takvu osobinu. Centralne osobine ili dispozicije su manje općenite kod pojedinca te imaju manji utjecaj na njegovo ponašanje i njegove postupke. Unatoč tome one su središnje točke oko kojih se formira ličnost tog pojedinca te su zbog toga lako prepoznatljive u ponašanju. Broj takvih osobina je različit. Allport je to ispitao na studentima i zaključio da broj osobina ne prelazi 10 kod pojedinca. Sekundarne osobine su manje izražene u ponašanju i postupcima pojedinca i zbog toga manje doprinose dosljednosti ponašanja pojedinca. U tu kategoriju se svrstavaju sva ona ponašanja koja su pod jačim utjecajem situacionih faktora te neke navike i stavovi. Stavovi su vezani uz određene objekte te mogu biti specifični i generalni. Važna razlika između osobine i stava je to što stav podrazumijeva vrednovanje i znači prihvaćanje ili odbijanje nekog objekta. Da bi se te sekundarne osobine otkrile potrebno je dobro poznavati pojedinca (Fulgosi, 1997).

Prema Allportu postoji razlika između tipa ličnosti i osobina. Tip ličnost podrazumijeva opis ličnosti od strane promatrača dok su osobine dispozicione tendencije i postoje u pojedincu što znači da pojedinac može imati određenu osobinu, ali ne i određeni tip. Za razumijevanje ponašanja pojedinca uz sve navedeno važne su i namjere ili intencije pojedinca. Allport smatra kako je lakše razumjeti ličnost

pojedince u odnosu na njegovu budućnost nego na prošlost uz pretpostavku da je pojedinac svjestan onoga što namjerava ili želi (Fulgosi, 1997).

2.4.2. Proprium

Ličnost pojedinca karakterizirana je jedinstvom, osobitošću, integracijom i konzistencijom što znači da su osobine, namjere i stavovi pojedinca organizirani, tj. da postoji poseban sklop tako organiziranih komponenti. Kako bi se ta posebnost svakog pojedinca mogla izražavati nužan je konstrukt kojeg Allport naziva proprium. Proprium je ego u Freudovoj teoriji ili vlastito ja u Rogersovoj. To je „vlastito ja“ kao subjektivno iskustvo ili doživljaj. Proprium je rastu usmjerena i pokretačka kvaliteta ljudske prirode koja obuhvaća sve komponente ličnosti i ne može se odvojiti od osobe kao cjeline. Izražava se putem određenih funkcija koje se postepeno razvijaju, a njihova konačna sinteza stvara subjektivnu sliku o sebi. Osjet tjelesnog ja je prva funkcija koja se pojavljuje i označava osjet vlastitog tijela te je temelj samosvijesti za život. Osjet vlastitog identiteta je aspekt u kojem dijete vidi sebe različitim od drugih, a osjećaj je najprije povezan s vlastitim imenom i razvija se s vremenom. Tu je važan osjećaj samopoštovanja koji predstavlja vrednovanje samog sebe, a naglašena je između druge i treće godine života. Osjećaj povećavanja ili ekstenzije javlja se tijekom treće godine kada neke osobe ili stvari počnemo smatrati svojim (moja mama). U ovom razdoblju javlja se želja za posjedovanjem, a u ponašanju se izražava ljubomora. Predodžba o sebi peta je funkcija propriuma i razvija se kada dijete postane svjesno da njegovo „ja“ ima i drugu stranu, onu koju drugi vide. Dijete tada još nije svjesno kakvo bi željelo biti. Šesta funkcija je doživljavanje sebe kao racionalnog stvorenja. Između šeste i dvanaeste godine dijete otkriva svoje intelektualne sposobnosti i pronalazi rješenja za probleme s kojima se susreće. Zadnja funkcija propriuma jest usvajanje određenih ciljeva kojima pojedinac teži i koji usmjeravaju njegov daljnji životni tok. Pojedinac je svjestan da se budući razvoj odvija prema određenom planu i njegovo vlastito ja prima novu dimenziju, težnja ciljevima određuje njegovo ponašanje i postupke. Ti ciljevi pojedincu daju osjećaj svrhovitosti koja je srž funkcioniranja i nastojanja propriuma (Fulgosi, 1997).

2.4.3. Motivacija

Veliku pažnju Allport posvećuje motivaciji jer smatra da svaka teorija ličnosti za osnovicu mora imati analizu i objašnjenje motivacije. Da bi teorija ljudske motivacije bila adekvatna ona mora priznati suvremenost motiva i sadašnjost motiva,

a ne ih tražiti u prošlosti pojedinca. Važno obilježje je i pluralizam, teorija treba priznavati veći broj različitih tipova i vrsta motiva. Daljnje obilježje jest dinamička snaga što se odnosi na daleke planove i ciljeve i zadnje obilježje govori kako teorija treba omogućiti uvid u konkretnu posebnost motiva nekog pojedinca. To je karakterističan zahtjev za Allporta jer smatra da je svaki pojedinac osobit. Proučavanje motivacije stoga treba biti usmjereno na utvrđivanje kako motivi funkcioniraju kod određenog pojedinca (Fulgosi, 1997).

Strukturu i organizaciju motivacije objašnjava teorija o funkcionalnoj autonomiji. Funkcionalna autonomija centralni je pojam njegove teorije ličnosti i govori kako neka određena aktivnost koja je imala funkciju zadovoljenja nekog motiva može postati cilj samoj sebi. Ona tako postaje autonomna u odnosu na izvorni motiv kojemu je služila. Motivi odraslih postaju funkcionalno autonomni naprema prošlim iskustvima te tako neka aktivnost postaje sama sebi svrhom. Allport za objašnjavanje i djelovanje funkcionalne autonomije razlikuje perseverativnu autonomiju i proprijatnu funkcionalnu autonomiju (Fulgosi, 1997). Persevarativna autonomija uključuje zavisnosti, cirkularne mehanizme te ponavljajuće i rutinske radnje (Hall i Lindsay 1982). Proprijatna ili svojstvena funkcionalna autonomija označava ponašanja karakteristična za neku ličnost, a objašnjava se nastajanjem interesa, vrijednosti, stavova i namjera. Ova autonomija stvara stil života pojedinca i pomaže pojedincu da stekne više razine autentične životne zrelosti i rasta. Ličnost je zrela onoliko koliko je njeno ponašanje funkcionalno autonomno. Proprijatna funkcionalna autonomija objašnjava uzroke ponašanja, ciljeve pojedinca i njegovo shvaćanje svijeta na temelju tih ciljeva te predstavlja humanističko shvaćanje čovjeka. Funkcionalna autonomija stvara se na temelju tri načela. Prvo načelo jest organizacija razine energije. Autonomija propriuma moguća je jer pojedinac raspolaže većom količinom energije negoli je potrebna za zadovoljenje potreba, nagona i zahtjeva. Spomenuti višak energije traži i pronalazi izlaz kroz mnoge aktivnosti. Drugo načelo jest načelo kompetencije i vladanja prema kojem je bitno obilježje ljudske prirode kontrola nad okolinom i izvlačenje značenja iz nje kako bi na osnovu toga usmjeravala svoje aspiracije. Treće načelo je načelo proprijatnog oblikovanja prema kojem se funkcionalna autonomija motiva javlja zato što je zahtjeva struktura vlastitog ja pojedinca. Pojedinac teži unifikaciji svoga života pa je njegovo ponašanje proaktivno i posebno (Fulgosi, 1997).

2.4.4. Mentalno zdrava osoba

Allport smatra da je zdrava ličnost zrela ličnost te je takav njegov stav doveo do toga da su pozitivni atributi pojedinca postali temelj za proučavanje ličnosti. Razvoj zdrave ličnosti je aktivan proces tokom kojeg pojedinac prihvata odgovornost za svoj život i razvija se na svoj jedinstven način. To je cjeloživotni proces. Allport je na osnovi proučavanja zaključio šest osnovnih obilježja mentalnog zdravlja, odnosno zrele ličnosti. Zrela ličnost ima proširen osjećaj vlastitog ja što znači da je sposobna participirati se u mnogim aktivnostima koje uključuju druge ljude. Takve aktivnosti traže ego-uključenje i predanost. Drugo obilježje jest emocionalna sigurnost i zadovoljstvo samim sobom. Takvi pojedinci imaju pozitivno mišljenje o sebi i zbog toga su sposobni preporučiti frustrativne situacije. Treće obilježje jest topla povezanost vlastitog ja s drugima. Ta povezanost podrazumijeva intimnost i suosjećanje. Suosjećanje omogućava toleranciju razlika između sebe i drugih. Četvrto obilježje su realne, a ne subjektivne percepcije, vještine i predanost. Pojedinac vidi druge onakvima kakvi uistinu jesu, razlikuje svoje želje i fantazije od stvarnosti te posjeduje vještine potrebne za rješavanje problema. Peto obilježje je sposobnost objektivizacije sebe i za humor o sebi. Ta sposobnost podrazumijeva mogućnost da pojedinac sam sebe proučava i upozna. Za to proučavanje i upoznavanje važan je humor u odnosu prema sebi jer omogućava pojedincu da vidi i cijeni smiješne aspekte sebe samoga. Zadnje obilježje jest jedinstvena životna filozofija što podrazumijeva da pojedinci stvari u životu vide na smislen način. Tu je važan pojedinčev sustav vrijednosti. Različiti ljudi imaju različite vrijednosti. Životnu filozofiju predstavljaju dominantne vrijednosti koje pojedincu pružaju smisao (Fulgosi, 1997).

2.5. Humanistička teorija A.H. Maslowa

Maslow je osnivač škole unutar humanističke psihologije. Njegova teorija ličnosti jedan je od temelja te škole i prema svojim obilježjima najbližnja je Rogersovoj teoriji. Humanistička psihologija smatra kako se čovjek konstantno mijenja i kako nikada nije isti. Zadatak čovjeka je samoaktualizacija svojih ljudskih mogućnosti. Da bi taj zadatak ostvario, čovjek mora živjeti svojim autentičnim životom. Jedino takav život omogućava ljudsku egzistenciju. Mišljenje Maslowa, ali i drugih humanista je da je proces samoaktualizacije urođen ljudima. Ako nema samoaktualizacije

spriječen je razvoj ličnosti pojedinca. Za proučavanje ljudske prirode primarno je ljudsko iskustvo i ono je iznad i ispred ponašanja i teorijskih tumačenja.

2.5.1.Samoaktualizacija

Drugi naziv Maslowljeve teorije mogao bi biti teorija o samoaktualizaciji. Maslow je u početku bio pristalica biheviorizma, ali rođenje njegova djeteta to je izmijenilo. Shvatio je kako bihevioristička teorija više odgovara ponašanju životinja nego ponašanju čovjeka. Također, njegova teorija odgovor je na psihoanalizu jer je smatrao da psihički bolesnik ne može reprezentirati ljudski rod jer u svom razvoju nije dostigao proces samoaktualizacije. On smatra da se život može razumjeti jedino kroz nju i zato, kao i Allport, smatra da psihologija mora proučavati zdrave ličnosti. Samoaktualizacija predstavlja najvažniji motiv koji pokreće pojedinca ili bi ga barem trebao pokretati. Ona određuje pojedinca i njegov stil života. Da bi se došlo do samoaktualizacije potrebno je zadovoljiti određene potrebe i zbog toga je Maslowljeva teorija potreba osnovica njegove teorije ličnosti (Fulgosi, 1997).

Proučavanje tijeka samoaktualizacije temelji se na psihološki zdravim osobama koje imaju određena obilježja. Svaka osoba posjeduje vlastitu unutarnju prirodu koja je s jedne strane specifična pojedincu, a s druge cijeloj ljudskoj vrsti. Drugo obilježje smatra da se aktualizacija ljudske prirode događa unutarnjim rastom, a ne vanjskim, te treće, psihopatologiju uzrokuju frustracije. Dakle, priroda čovjeka je dobra i ona ne može biti zla. Ljudi se prirodno razvijaju u smjeru samoaktualizacije, a dobrotorna okolina taj proces pospješuje (Fulgosi, 1997).

2.5.2.Čovjek – integrirano i stvaralačko biće

Za humanističku psihologiju, osim samoaktualizacije i motiva, važno je shvatiti da čovjek predstavlja cjelovito i integrirano biće i zato je u proučavanju čovjeka važan holistički pristup. Čovjek je, također, stvaralačko biće. Stvaralaštvo je ljudsko obilježje i potvrda da su ljudi posebni u odnosu na druga živa bića. Prema Maslowu, stvaralaštvo je univerzalno obilježje prisutno kod svakog čovjeka, tj. ono je urođena osobina ljudi. Kreativnost se može izraziti na mnogo načina te je svaki pojedinac kreativan na svoj način. Da bi pojedinac pokazao svoj stvaralački potencijal potrebni su okolina i uvjeti u kojima će taj potencijal slobodno razvijati. Ukoliko su uvjeti nepovoljni, kreativnost se ne može razvijati (Fulgosi, 1997). Maslow naglašava individualni i društveni aspekt kreativnosti pri čemu se individualni očituje u tome da je kreativnija osoba ujedno i humanija i zdravija (Bognar, 2011). Također, napominje

kako je za uništavanje ljudskog stvaralaštva ponajprije kriv proces formalnog odgoja i obrazovanja koji ne dozvoljava pojedincu da se izrazi (Fulgosi, 1997).

2.5.3. Teorija o hijerarhiji motiva

Najvažnija Maslowljeva teorija jest teorija motivacije. Svaki pojedinac u svome životu ima ciljeve koje želi postići te se postizanje tih ciljeva smatra nagradom. Postoje individualni i personalni ciljevi. Maslow te ciljeve naziva ciljnim stanjima. Nakon postignuća nekog cilja zadovoljstvo je kratkotrajno jer te postignute ciljeve odmah zamjenjuju novi. Maslow smatra kako su želje urođene i da čovjek uvijek nečemu teži i nešto priželjkuje. Nisu sve želje i sve potrebe jednako važne pa su zato hijerarhijski organizirane. Postoji pet hijerarhijskih razina. U prvoj razini se nalaze najprioritetnije, odnosno fiziološke potrebe i one moraju biti prve ispunjene. Nakon fizioloških potreba slijede potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadanjem, potrebe samopoštovanja i potrebe za samoaktualizacijom. Nakon zadovoljenja jedne potrebe pojedinac se okreće drugoj. Potrebe iz više hijerarhijske razine pojavljuju se tek nakon što su zadovoljene one iz niže razine. Potrebe organizirane hijerarhijski obilježje su ljudskog roda i ta hijerarhijska organizacija jednaka je za sve ljude. Potrebe iz nižih razina sličnije su kod različitih ljudi dok su različitije u višim razinama. One potrebe na višim razinama karakteristične su za ljude, odnosno, manje su životinjske. Također, ukoliko su potrebe pojedinca više u hijerarhiji to znači da pojedinac više izražava svoju individualnost (Fulgosi, 1997). Osim potreba karakterističnih za ljudsku vrstu postoje i potrebe karakteristične za pojedinca i one vode samoaktualizaciji (Rajić, 2012). Te potrebe ili motive možemo nazvati D motivima ili motivima nedostatka (karakteristični ljudskoj vrsti) i B motivima ili motivima rasta (karakteristični pojedincu). Društvo uglavnom osigurava ostvarenje D motiva, ali i onda pojedinac može osjećati nezadovoljstvo i nemogućnost ostvarenja B motiva (Rajić, 2012). Boeree (2006) D motivima naziva prve četiri razine, a B motivima zadnju razinu, tj. samoaktualizaciju. Ako samo jedan od D motiva nije zadovoljen imamo osjećaj da nam nešto nedostaje, odnosno osjećamo potrebu. Kada su nam te potrebe zadovoljene, ne osjećamo više ništa, tj. prestajemo biti motivirani (Boeree, 2006). Fulgosi (1997), za razliku od Boerea, D motivima naziva prve tri razine u hijerarhiji. On navodi i kriterije za identificiranje D motiva. 1. nepostojanje D motiva izaziva bolest organizma; 2. postojanje tih motiva onemogućava bolest organizma; 3. njihovo zadovoljenje liječi bolest organizma koja je njihovom

pojavom izazvana; 4. u uvjetima slobodnog izbora pojedinac najprije pristupa zadovoljenju D motiva; 5. ti su motivi neaktivni kod zdravih ljudi pri čemu su zdravi oni koji ne funkcioniraju pod utjecajem D motiva (Fulgosi, 1997, str.262). B motivi vežu se uz urođene tendencije za samoaktualizacijom i predstavljaju udaljene ciljeve u životu pojedinca. Smisao B motiva je da obogate iskustva i doživljaje te tako povećaju radost življenja. Maslow smatra da su obje vrste motiva urođene i instinktivne i da su zato povezane sa psihološkim zdravljem čovjeka (Fulgosi, 1997).

Fulgosi (1997) je ukratko opisao potrebe karakteristične za svaku razinu Maslowljeve hijerarhije potreba. Fiziološke potrebe su osnovne ljudske potrebe i one imaju vitalnu važnost za pojedinca. Vezane su uz biološko funkcioniranje pojedinca i prve moraju biti zadovoljene. Neke od tih potreba su potrebe za vodom, hranom, kisikom, spavanjem i seksom. Često se značenje tih potreba smanjuje zbog toga što one nisu toliko intenzivne, tj. njihovo zadovoljavanje je osigurano. Ako jedna od tih potreba nije zadovoljena ona u potpunosti zaokupira pojedinca i sve ostale potrebe postaju manje bitne. Potrebe za sigurnošću se javljaju nakon što su zadovoljene osnovne životne potrebe. To su potrebe za stalnošću, redom, poretkom, strukturom i predvidljivošću. Najlakše se te potrebe primijete kod djece zbog njihove ovisnosti o drugima. Naime, djeca plaču kada su sama ili prepuštena nepoznatima. Maslow zato smatra da se djeca najbolje osjećaju kada postoji određeni red i raspored. Okolina koja im pruža te uvjete omogućuje im predviđanje događaja i samim time im pruža sigurnost. U neorganiziranoj okolini dijete ne može zadovoljiti svoje potrebe za sigurnošću te se potrebe iz viših razina ne pojavljuju. To znači da je djetetov razvoj usporen. Iako su ove potrebe prisutne cijeli život, da bi se one smanjile bitni su rast i odgoj pojedinca. U kasnijem periodu života iskazuju se kroz potrebe za radnom i financijskom sigurnošću. Izraz ove potrebe vidljiv je i u različitim ideologijama pojedinca. Ukoliko ove potrebe nisu zadovoljene mogu se pojaviti neuroze. Neurotični pojedinci u stalnoj su potrazi za zaštitnikom te za redom koji će im pružiti sigurnost. Potrebe za pripadanjem i ljubavlju se javljaju nakon zadovoljenja prethodno nabrojanih potreba. Pojedinac u odnosima s drugima traži odanost, privrženost i ljubav. Za cilj ovi pojedinci imaju pripadanje nekoj grupi. Potrebe su zadovoljene kada osjete da su određenoj grupi pripali. Postoje pojedinci koji su usamljeni što znači da ova njihova potreba nije zadovoljena te su oni u potrazi za društvom, partnerom ili priželjkuju djecu te se nastoje afirmirati u određenoj grupi ili

odnosu. Nakon afirmacije osjećaju se prihvaćeno i voljeno. Maslow smatra kako je ljubav osnovni uvjet za zdravi razvoj pojedinca. „Možemo reći da je organizam tako načinjen da on treba ljubav na isti način na koji su automobili tako konstruirani da trebaju benzin i ulje“ (Fulgosi, 1997 prema Maslow, 1970). Važno je napomenuti da se Maslow ne slaže s Freudovom tvrdnjom da je ljubav derivat seksualnog nagona. Maslow smatra kako ljubav karakteriziraju osjećaji i doživljaji koji kod seksualnog nagona ne postoje te kako je za ljubav važno međusobno poštovanje i međusobno divljenje. Također, u ljubavi je podjednako važno i davanje i primanje ljubavi. Potrebe za samopoštovanjem nalaze se na četvrtom mjestu hijerarhije potreba i mogu se svrstati u dvije skupine, potrebe za samopoštovanjem i potrebe za poštovanjem od strane drugih ljudi. Potrebe za samopoštovanjem podrazumijevaju da pojedinac smatra sebe sposobnim nositi se sa životnim izazovima i iz te potrebe proizlaze želje pojedinca da bude kompetentan, uspješan i nezavisan od drugih. Poštovanje od drugih podrazumijeva potrebe pojedinca da su priznate njegove sposobnosti. Priznate sposobnosti pojedinca pojačavaju njegov osjećaj vlastite vrijednosti. Ukoliko su ove potrebe nezadovoljene, pojedinac se osjeća bespomoćno i obeshrabreno. Maslow smatra kako je najzdraviji onaj osjećaj samopoštovanja koji je zasnovan na uloženom naporu i trudu. Potrebe za samoaktualizacijom dolaze nakon zadovoljenja potreba iz nižih razina hijerarhije potreba. Kada pojedinac zadovolji i te potrebe znači da je postigao kompletan razvoj. Maslow smatra kako je samoaktualizirana ličnost samo ona ličnost koja je postala sve ono što je mogla postati. Pojedinci zato teže ostvarivanju svojih mogućnosti, talenata i potencijalnosti. Samoaktualizacija može biti ostvarena na različite načine jer različiti ljudi imaju različite ciljeve i težnje. Postoji mali broj ljudi koji su postigli potpunu samoaktualizaciju, a društvo je glavni uzrok tome. Naime, često pojedinac zbog društva nije u mogućnosti spoznati i ostvariti svoje potencijale. Maslow je samoaktualiziranima smatrao rijetke osobe. Da bi osoba bila samoaktualizirana potrebno je da posjeduje petnaest bitnih karakteristika, a to su; zadovoljenje potreba iz nižih razina u hijerarhiji, efikasna percepcija realnosti, prihvaćanje sebe, drugih i prirode, spontanost, jednostavnost i prirodnost, usredotočenost na probleme, potreba za samoćom i privatnošću, nezavisnost od kulture i okoline u kojoj žive, stalna svježina zamjećivanja, oceanski osjećaji, izvorna želja za pomaganjem ljudskom rodu, duboke veze s malim brojem pojedinaca, sklonost demokraciji, sposobnost oštrog razlikovanja sredstava od

ciljeva, smisao za filozofski humor, stvaralaštvo, odolijevanje kulturi (Fulgosi, 1997).

2.6.Fenomenološka teorija C. R. Rogersa

Rogersova teorija posebnu pažnju pridaje pojmu o sebi i iskustvima i doživljajima te naglašava potrebu da svaki čovjek funkcionira kao puno ljudsko biće. Njegova teorija je nastala na temelju njegove kliničke prakse u kojoj je došao do spoznaje da je čovjek svrhovito biće s određenim ciljevima u životu. Čovjek je realistično, pouzdano i pozitivno biće s ciljem samoaktualizacije, a dobrota je osnova ljudske prirode. Za sve koji misle da čovjek u osnovi nije dobro biće, Rogers napominje da se pojedinci zbog straha mogu ponašati okrutno, ali da se u dubini takvih ljudi zapravo kriju pozitivne tendencije i sklonosti. Osnovno obilježje čovjeka prema njemu je borba za punu realizaciju unutarnjih potencijala, tj. samoaktualizacija. Rogersova teorija temelji se na fenomenološkom pristupu, svi podaci su simbolizirani i dostupni direktnom proučavanju (Fulgosi, 1997).

2.6.1.Fenomenološki stav Rogersa

Fenomenološki stav temelji se na uvjerenju da su subjektivni svijet pojedinca, njegovi doživljaji i sve ono čega je svjestan njegova realnost te on samo takvu realnost razumije. Psihološka realnost ovisi o načinu na koji je nešto percipirano ili doživljeno i Rogers to naziva fenomenalnim poljem. Na temelju fenomenalnog polja možemo proučavati i drugog pojedinca, ali pod uvjetom da poznamo to njegovo polje odnosno njegovu percepciju (Fulgosi, 1997). Fenomenalno polje uključuje sve doživljaje dostupne u jednom trenutku bez obzira bili oni svjesni ili nesvjesni (Hall i Lindsay, 1982). Rogers smatra kako postoje tri vrste spoznaje, tj. znanja; subjektivno znanje, objektivno znanje i interpersonalno znanje. Subjektivno znanje znači da nešto znamo na osnovi naše percepcije, objektivno znanje je provjeravanje subjektivnog znanja izvana, a interpersonalno znanje podrazumijeva da koristimo sposobnost empatije da bismo razumjeli drugoga. Treću vrstu znanja Rogers naziva fenomenološkom spoznajom te ju smatra legitimnim dijelom znanstvene psihologije. U psihologiji su važne sve tri spoznaje. Osim spoznaja, Rogersov fenomenološki pristup smatra da je pri proučavanju ličnosti važno holističko shvaćanje, odnosno da se ponašanje može razumjeti jedino u odnosu na cjelokupnu osobnost. Jednako važno je ahistorijsko što znači da je pojedinca moguće razumjeti jedino ako

razumijemo njegove odnose u sadašnjosti, odnosno prošla iskustva nisu važna. Važna je jedino sadašnja interpretacija tih prošlih iskustava (Fulgosi, 1997).

2.6.2.Struktura, procesi i dinamika ličnosti

Rogers se više posvetio dinamici, nego strukturi ličnosti. Osnove strukture njegove teorije su organizam i pojam o sebi. Organizam je sjedište cjelokupnog iskustva pojedinca koje čini njegovo fenomenalno polje. Fenomenalno polje ima svjesni i nesvjesni dio. Svjesni dio je simboliziran, a nesvjesni nije. Svoje svjesno iskustvo pojedinac uspoređuje s okolinom i tako testira svoje percepcije ili hipoteze. Međutim, vrlo često pojedinac svoja iskustva ne provjerava već ih zamjenjuje za realnost što znači da često umjesto spoznaja o sebi, pojedinac ima zablude i predrasude. Najvažnija Rogersova struktura je vlastito ja (self) ili pojam o sebi i nastaje iz ukupnog iskustva pojedinca. Pojam o sebi sadrži dva bitna elementa, svijest o postojanju („ja jesam“) i svijest o funkciji („ja mogu“). Vlastito ja je simbolizacija dijela ukupnog iskustva pojedinca i uvijek je dostupno svijesti. Rogers smatra da je cilj pojedinca da postane svoj pravi ja. Svaki pojedinac ima pojam o tome kakav bi želio biti, svoje idealno ja. Ponekad taj idealni ja nije u skladu s realnim ja te dolazi do neprilagođenog ponašanja pojedinca ili osjećaja nezadovoljstva. Razvoj pojedinca moguć je tek kada su usklađene subjektivna i objektivna realnost jer jedino tada je pojedinac u mogućnosti prihvatiti cjelokupno iskustvo svog organizma.

Rogers smatra kako je ličnost promjenjiva i da je čovjek usmjeren prema naprijed. Prema njemu osnovna je tendencija ličnosti tendencija aktualiziranja što je zapravo jedini pravi motiv čovjeka. Čovjek teži postići ono najbolje što može. Svi ostali motivi zapravo su dio ovog osnovnog motiva. Motiv aktualizacije ugrađen je u fiziološke procese cijeloga tijela pa je stoga on biološka činjenica, a ne psihološka tendencija. Taj motiv omogućava rast organizma, daje pokretačku snagu za postizanje veće autonomije, neovisnosti i sličnih procesa te služi kao kriterij za vrednovanje iskustava i doživljaja. Takav proces vrednovanja koji neprekidno traje, Rogers, naziva organizmičkim procesom vrednovanja. Tendencija aktualizaciji za cilj, osim smanjivanja napetosti, ima i povećanje napetosti kako bi se čovjek razvijao i napredovao. Ta tendencija zajednička je svim živim bićima. Sve što čovjek čini usmjereno je povećanju vlastite kompetencije i aktualizaciji (Fulgosi, 1997).

2.6.3. Razvoj ličnosti

Kao što je već spomenuto, razvoj ličnosti za Rogersa je kontinuirani proces te kod njega ne postoje etape razvoja. Smatra kako dijete u ranom djetinjstvu ne razlikuje sebe od drugih, ali pod utjecajem motiva za aktualizacijom postupno se počinje razlikovati i to ga dovodi do vlastitog ja. U toj fazi najvažniji je proces organizmičkog vrednovanja. Dijete procjenjuje sviđa li mu se nešto ili ne i da li mu je nešto ugodno ili nije. Takve procjene su spontane i prirodne. S vremenom djetetu postaje važna interakcija s okolinom te se javlja potreba za pozitivnom pažnjom bliskih osoba. Ta potreba može biti urođena ili naučena iako je Rogers skloniji tumačenju da je to sekundarni motiv. Dijete će, smatra Rogers, učiniti sve ne bi li zadovoljilo potrebu za pozitivnom pažnjom. Naime, često dijete svoja iskustva vrednuje prema roditeljskoj predodžbi dobrog ponašanja umjesto na osnovi vlastitog organizmičkog procesa vrednovanja. Osim potrebe za pozitivnom pažnjom od strane drugih, kod djeteta se razvija i potreba za pozitivnim odnosom prema sebi. To je naučena potreba koja se temelji na osnovi pozitivnih stavova od strane drugih. Često dijete pada pod utjecaj drugih jer mu drugi nude uvjetovano prihvatanje. U takvim situacijama slika o sebi ovisi o ispunjavanju zahtjeva koje su djetetu drugi ponudili. Takvi uvjeti su štetni za djetetovo nastojanje da postane funkcionirajuća osoba jer ne uspijeva postići ono što želi ili ono što jest. Dijete sebe vrednuje na temelju vrednovanja drugih. Iako je ovo učestala situacija u životu, Rogers smatra da se pozitivna pažnja može davati i primati bezuvjetno. Taj slučaj uočljiv je u majčinskoj ljubavi, jer majčinska ljubav je bezuvjetna. Upravo takvo bezuvjetno prihvaćanje neophodno je za razvoj zrele ličnosti i jedino takav bezuvjetan odgoj može stvoriti potpuno funkcionirajuću osobu (Fulgosi, 1997).

Potpuno funkcionirajuća osoba je osoba koja koristi svoje kapacitete i talente te je usmjerena upoznavanju sebe i mogućih iskustava. Takve osobe imaju pet glavnih karakteristika ličnosti. To su: otvorenost iskustvu ili doživljavanju, egzistencijalno življenje, organizmičko povjerenje, sloboda doživljavanja te kreativnost ili stvaralaštvo. Otvorenost iskustvu podrazumijeva da nijedno iskustvo nije prijetnja pa su takve osobe racionalne i svjesne vlastitih osjećaja. Egzistencijalno življenje znači da se ličnost razvija kroz iskustva i doživljava te da se ništa ne može predvidjeti unaprijed. Treća karakteristika dolazi do izražaja u situacijama donošenja odluka i to onda kada pojedinac sluša i slijedi sebe i svoja iskustva. Sljedeća karakteristika

potpuno funkcionirajuće osobe podrazumijeva da je pojedinac slobodan živjeti na način koji želi te da svi događaji ovise isključivo o njemu. Zadnja karakteristika jest kreativnost. Svaka osoba trebala bi stvarati kreativne produkte i živjeti kreativnim životom (Fulgosi, 1997).

2.6.4. Prijetnje i obrane

Hall i Lindsay (1982) napominju da pojam o sebi postaje iskrivljen zbog tuđih procjena te kako iskustvo koje se ne slaže s tim iskrivljenim pojmom o sebi izaziva strepnju, odnosno prijetnju. Pojam o sebi važan je kriterij za vrednovanje svakog iskustva i doživljaja. Doživljaj se može simbolizirati u svijesti što znači da je svijest pojedinca subjektivna. Iskustva i doživljaji koji se ne podudaraju s pojmom o sebi mogu biti nesvjesni, tj. pojedinac ih ne mora doživjeti prijeteće. U tim situacijama prijetnja se očituje kroz uznemirenost i napetost te se takvo stanje naziva tjeskobom. „Tjeskoba je emocionalno stanje koje je reakcija na prijetnju ili signalizira opasnost da struktura vlastite ličnosti bude dezorganizirana“ (Fulgosi, 1997, str.290). Kada postane svjesna da je ugrožena, ličnost počinje pokazivati znakove obrane, a svrha obrane je očuvanje ličnosti onakvom kakva jest u određenom trenutku. Dva su osnovna oblika obrane ličnosti od prijetećeg iskustva; perceptivna distorzija tog iskustva i negacija iskustva. Perceptivna distorzija ili iskrivljenje očituje se kroz više načina; racionalizacijom, projekcijom i reakcionom formacijom⁴.

2.6.5. Dezorganizacija ličnosti i patologija ličnosti

Rogers smatra kako zdrava ličnost može asimilirati vlastita iskustva i doživljaje u cjelinu vlastite ličnosti. Takva osoba je otvorena iskustvima, ne pokazuje defenzivnost i njena ličnost funkcionira normalno. Suprotna takvoj ličnosti je dezorganizirana ličnost. To znači da pojam o sebi nije u skladu s organizmičkim iskustvima. Ona se ne može nositi s vlastitim iskustvima već se brani od njih. Rogers smatra kako svaka osoba u pojedinim situacijama može doživjeti određeni stupanj dezorganizacije ukoliko je izložena iskustvima koja ugrožavaju njen pojam o vlastitom ja. Također, ljudi često doživljavaju i tjeskobu, ali u granicama koje ne onemogućavaju normalno funkcioniranje. Kada se te granice pređu, odnosno kada nepodudarnost vlastitog ja i iskustva postane veća, pojedinca obično nazivamo neurotikom. Neurotičari su sposobni očuvati svoje ja i to zato što su sposobni

⁴ Racionalizacija podrazumijeva iskrivljavanje iskustva, projekcija pripisivanje vlastitih neugodnih obilježja drugima, a reakciona formacija reagiranje na suprotan način od onoga koji bi bio pravi u tom trenutku.

nepodudarna iskustva udaljiti iz svijesti, dok psihotičari nisu sposobni takva iskustva držati van svijesti i njihovo ja je uništeno. Stoga, dezorganizacija i psihopatološka stanja nastaju kada je vlastito ja ugroženo, odnosno nesposobno je zaštititi se od prijetećih iskustava. Takva stanja mogu se spriječiti reintegracijom ličnosti koja je moguća jedino ako su obrambeni mehanizmi aktivni. Reintegracija ličnosti je postupak u kojem pojedinac postaje svjestan dotadašnjeg iskrivljenog iskustva i za nju je važno povećati bezuvjetno samopoštovanje. To samopoštovanje može se povećati uz pomoć osobe koja će tom pojedincu pružati bezuvjetnu pažnju. Ako je nesklad pojma o sebi i iskustva mali, moguće je reintegraciju postići i bez pomoći druge osobe. Iako, Rogers smatra da je reintegracija moguća jedino u bezuvjetnom odnosu s drugim. Takav odnos prisutan je u Rogersovoj psihološkoj terapiji usmjerenoj na klijenta. On smatra kako terapija može biti uspješna jedino ako postoji odnos između osoba koje sudjeluju u terapiji, psihologa i klijenta. Terapija usmjerena na klijenta razvila se iz nedirektivne terapije u kojoj je djelovanje terapeuta bilo ograničeno. Naime, njegov jedini zadatak bio je reflektiranje onoga što klijent osjeća. U terapiji usmjerenoj na klijenta terapeut je sposoban shvatiti klijenta s njegova stajališta, percipira ga onako kako on sebe sam percipira te aktivno doživljava osjećaje svog klijenta za što je nužna sposobnost empatije. U drugoj fazi terapije cilj je povećanje svjesnosti i povećanje sposobnosti unutarnje kontrole te reorganizacija pojma o sebi, a u trećoj fazi razvoja terapije naglasak je na stvaranju terapijske atmosfere. Terapeut u ovoj fazi izražava svoje osjećaje i stupa u odnos s klijentom. Rogers je formulirao 6 uvjeta nužnih za uspjeh psihološke terapije usmjerene na klijenta. Klijent i terapeut su u međusobnom psihološkom kontaktu što znači da nijedan terapeut ne može pomoći klijentu ukoliko ga taj klijent ne poznaje. Drugi uvjet je da je klijent u stanju nepodudarnosti, tj. da osjeća tjeskobu. Treći uvjet podrazumijeva da je terapeut u odnosu s klijentom integrirana i kongruentna osoba, cjelovit i realan. Četvrti uvjet je da terapeut bezuvjetno pozitivno uvažava klijenta, odnosno ne donosi sudove o klijentu i ne postavlja mu vrijednosne uvjete. Peti uvjet podrazumijeva da terapeut empatički razumije referentni okvir klijenta. Ta empatija znači da terapeut osjeća klijentov svijet doživljavanja kao da je njegov vlastiti. Zadnji uvjet je da terapeut klijentu priopćava i pokazuje svoje bezuvjetno uvažavanje. Ukoliko su uvjeti zadovoljeni ostvareno je jedinstvo ličnosti i organizma (Fulgosi, 1997).

3.ISPITIVANJE LIČNOSTI KOD DJECE

Poznato je da djeca ranog i predškolskog uzrasta imaju određene probleme vezane uz ponašanje. Vrlo je važno rano prepoznati te probleme ili moguće razvojne poremećaje kako bi se omogućilo pravovremeno reagiranje. Postoje mnogi načini za procjenu ponašanja; standardizirani testovi, ljestvice procjena ponašanja, klinički intervjui, opažanja ponašanja te projektivni testovi. Upravo projektivni testovi su jedna od češće korištenih tehnika u istraživanjima (Sambolek, Buljan Flander, Krmek, 2010). Rabe se da bi izazvali individualne i slobodne odgovore ispitanika koje ispitivač može protumačiti, a svrha testa i tumačenje odgovora ne otkrivaju se ispitaniku. Često se testovi temelje na analizi dječjih crteža jer stručnjaci smatraju kako se kroz njih može mnogo otkriti o dječjoj ličnosti. (Sambolek, Buljan Flander, Krmek, 2010).

3.1.Skala za procjenu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja kod djece – Pros/Ag

Autori testa su Žužul i Vlahović-Štetić, a objavljen je 1992. godine. Test mjeri prosocijalno i agresivno ponašanje kod djece starije vrtićke dobi. U testu se koristi 10 čestica za procjenu prosocijalnog ponašanja i 10 za procjenu agresivnog ponašanja. Procjenu vrše oni koji dobro poznaju djecu, najčešće odgajatelji. Primjena skale traje od pet do deset minuta. Odgovori se ocjenjuju objektivno uz pomoć šablone. Koristi se linearno zbrajanje bodova kojima se dobiju dva rezultata. Rezultat na skali prosocijalnog daju neparne čestice, a parne daju rezultat na skali agresivnog ponašanja (Hrvatska psihološka komora, 2007).

Test je proveden u Splitu u 7 dječjih vrtića, a u istraživanju je sudjelovalo 28 odgajatelja i 80 djece. Cilj istraživanja bio je utvrditi postoje li razlike u manifestiranju agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi. Pretpostavka je bila da će se utvrditi razlika s obzirom na spol i dob te da postoji negativna korelacija između prosocijalnog i agresivnog ponašanja. Rezultati agresivnosti pokazali su da dječaci više i češće pokazuju agresivno ponašanje nego djevojčice te da dječaci pokazuju jednaku razinu agresivnosti u petoj godini kao što djevojčice pokazuju u šestoj godini života. Rezultati prosocijalnog ponašanja pokazali su da ne postoji razlika u manifestiranju takvog ponašanja kod djevojčica i dječaka te da ne postoji razlika s obzirom na dob. Također, potvrđena je negativna korelacija agresivnog i prosocijalnog ponašanja (Radić, 2013).

3.2.IPUES (Ujak Hrčak)

Ilustrirani projektivni upitnik za ispitivanje emocionalne stabilnosti u predškolskoj dobi osmislile su Krizmanić Mirjana i Tatjana, a objavile su ga 1982. godine. Test služi za mjerenje emocionalne nestabilnosti djece u predškolskoj dobi te omogućuje diferencirano utvrđivanje emocionalne nestabilnosti kod djece u dobi od 3,5 do 6 godina. Upitnik je osmišljen kao slikovnica koju ispitivač čita djetetu, a sastoji se od 25 slika povezanih pričom o ujaku Hrčku, njegovim nećacima i gostu. Dijete ima zadatak preuzeti ulogu gosta i odgovoriti na ujakova pitanja. Odgovoriti može samo ili odabrati jedan od odgovora nećaka. Upitnik traje od 15 do 20 minuta. Odgovori se ocjenjuju kvantitativno i objektivno. Većina mogućih odgovora zapisana je u priručniku, a oni odgovori kojih nema mogu se svrstati u neku od predviđenih kategorija (Hrvatska psihološka komora, 2007).

3.3.Children's Apperception Test – CAT

Bellak Leopold i Sonia osmislili su projektivni test s ciljem procjene emocionalnog funkcioniranja i nekih karakteristika ličnosti. Test je namijenjen za djecu u dobi od 3 do 10 godina, a vremenskog ograničenja pri rješavanju testa nema. Tri su verzije CAT testa, a sastoje se od 10 slika životinja koje se nalaze u nekim socijalnim situacijama. CAT-A test podrazumijeva da djeca pričaju o slikama sa životinjama, CAT-B test zadrži slike životinja na predlošcima nepravilnih oblika, a CAT-H test zadrži ljudske figure umjesto životinja (Hrvatska psihološka komora, 2007).

3.4.Thematic Apperception Test – TAT

Ovaj test pripada projektivnim tehnikama i osmislio ga je Murray. Test se sastoji od 31 slike na kojima su prikazane različite socijalne situacije. Slike zadrže posebne setove za djevojčice i dječake, a namijenjen je za procjenu percepcije interpersonalnih situacija. Test je namijenjen za djecu od 4 godine pa nadalje. Može se primjenjivati individualno ili grupno, a interpretacija odgovora temelji se na nekoliko različitih sustava ocjenjivanja i interpretacije ispitanikovih odgovora. Najčešći sustav koji se koristi pri ocjenjivanju je Murrayev sustav evaluacije na temelju sadržaja priče (Hrvatska psihološka komora, 2007).

Kovač (2013) piše kako je TAT test bio zamišljen da bi ispitivao maštu, a kasnije se shvatilo da se tim testom mogu zahvatiti dominantni nagoni, emocije i konflikti koje pojedinac ne priznaje. Kako se ovim testom daje uvid u ispitanikovu ličnost, Murray je ovom metodom htio zamijeniti psihoanalizu.

4.ZAKLJUČAK

Teorije ličnosti vrlo su sadržajne i uveliko su mi pomogle da shvatim neka ponašanja i postupke, kako djece tako i odraslih u svojoj okolini. Proučavanjem literature naišla sam na mnoge zanimljive i korisne činjenice.

Psihoseksualnu teoriju, Sigmunda Freuda, smatram osobito važnom sastavnicom pedagoškog obrazovanja jer objašnjava neka ponašanja koja su mnogima čudna i neshvatljiva, kao što su i meni bila do sada. Smatram kako će mi poznavanje tih teorija uveliko pomoći u radu s djecom rane i predškolske dobi jer ću ih bolje razumjeti, a samim time možda pomognem i odraslima oko njih da ih razumiju i da se prestanu čuditi i nazivati svoju djecu neposlušnom i zločestom, odnosno da ih prestanu etiketirati na bilo kakav način.

Također, rekli su mi jednom kako misle da ja sebe smatram kompletnom osobom. Pisanje rada dovelo me do toga da preispitam sebe i svoja ponašanja, da se preispitam kakva sam osoba i koliko moram raditi na sebi i jesam li uistinu kompletna.

LITERATURA:

- Berk, L. E. (2008) *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Boeree, C.G. (2006). *Shippensburg University*. Preuzeto 12. rujna 2016. s <http://webspace.ship.edu/cgboer/maslow.html>.
- Bognar, L., Kragulj, S. (2011). *Odnos između kreativnosti i samoaktualizacije u sveučilišnoj nastavi*. Učiteljski fakultet u Osijeku. Osijek
- Erikson, E.H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike
- Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti, teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga
- Hall, C.S., Lindsay G. (1982). *Teorije ličnosti*. Beograd: Nolit
- Hrvatska psihološka komora (2007). *Katalog psihodijagnostičkih sredstava*. Zagreb
- Kovač, D. (2013) *Projektivne tehnike – plod kreativnosti ili put u nesvjesno?*. Preuzeto 20. rujna 2016. s <http://www.istrazime.com/klinicka-psihologija/projektivne-tehnike-plod-kreativnosti-ili-put-u-nesvjesno/>
- Larsen, R.J., Buss, D.M. (2008). *Psihologija ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Mlačić, B., Knezović, Z. (1997). Struktura i relacije Big-Five markera i Eysenckova upitnika ličnosti: empirijska usporedba dvaju strukturalnih modela ličnosti. *Društvena istraživanja Zagreb*, 1 (27), str. 1-21.
- Radić, I. (09. rujna 2013). *Uloga dječjeg vrtića u razvoju prosocijalnog i prevenciji agresivnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi*. Preuzeto 20. rujna 2016. s <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=642062>
- Sambolek, A., Buljan Flander, G., Krmek, M. (29. studenog 2010). Analiza dječjih crteža ljudske figure i usporedba s roditeljskim procjenama dječjek ponašanja. *Napredak*, 151 (2), str. 291-311.

Kratka biografska bilješka

Osobni podaci:

Ime i prezime: Katarina Liciburg

Datum i mjesto rođenja: 29. 08. 1991., Zagreb

Adresa:

E-mail:

Obrazovanje:

2013. Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet,

smjer: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

2012. Učilište Magistra ustanova za obrazovanje odraslih, Zagreb,

smjer: knjigovođa za male poduzetnike

2006.-2010. Upravna i birotehnička škola, Zagreb,

smjer: Poslovni tajnik

Znanja i vještine:

Jezici

- Engleski jezik: aktivno poznavanje
- Talijanski jezik: pasivno poznavanje

Računalna kompetencija

- poznavanje MS Office paketa
- kompjutorska daktilografija

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Katarina Liciburg izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno uz pomoć konzultacija, savjeta i literature.

Potpis:

Izjava za javnu objavu rada

Naziv visokog učilišta

Sveučilište u Zagrebu

Učiteljski fakultet

Odsjek za odgojiteljski studij

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

naslov

Najutjecajnije teorije razvoja ličnosti

vrsta rada

završni rad

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

knjižnica i arhiva Učiteljskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu – odsjek u Petrinji

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U Petrinji ,

Ime Prezime

Katarina Liciburg

OIB

Potpis
